

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

ATANASIE MARIAN MARIENESCU, *Poezii populare din Transilvania*, Ediție îngrijită de Eugen Blăjan, Prefață de Ovidiu Bîrlea. Ediții critice de folclor-Culegători, 1971, Editura Minerva, 822 p.

Anunțată în 1970 cu ocazia tipăririi de aceeași editură și tot sub îngrijirea lui Eugen Blăjan a fragmentului de epopee națională *Novăcești*, „adunat și organizat” de At. Marian Marienescu, recenta ediție critică a poeziilor populare culese de primul folclorist de seamă al Transilvaniei readuce în atenția specialiștilor și a iubitorilor de literatură populară un impresionant material, parte publicat cu mai bine de 100 de ani în urmă, parte în edit.

Prefațatorul ediției, Ovidiu Bîrlea, reactualizează într-un substanțial studiu monografic introductiv personalitatea complexă a celui care, prin activitatea sa folcloristică, s-a voit un emul în chestiunea culegerii folclorului, al lui V. Alecsandri în Transilvania. Nu numai cronologic, dar și ca manieră de lucru, folcloristul transilvănean îl urmează pe Alecsandri, încercînd să realizeze pentru această parte a țării ceea ce înaintașul său izbutise pentru celelalte provincii românești. Mai mult contestată decît apreciată la adevărata ei valoare, contribuția lui At. M. Marienescu în domeniul folclorului, ne apare acum, prin dominantele relevate de Ovidiu Bîrlea, de primă importanță în anumite sectoare ale folcloristicii. Apropiindu-se de creația populară ca un iluminist, At. M. Marienescu înțelegea să contribuie, prin studiul folclorului și al etnografiei, la combaterea obscurantismului maselor populare. Lui îi revine meritul de a fi dat prima colecție de colinde românești, clasificate în religioase și lumești, deosebindu-le de cîntecele de stea. Tot el a dat prima culegere de balade românești din Transilvania; a intuit unele procedee metodologice moderne de cercetare, încercînd să stabilească relații între creația folclorică și mediul social în care se naște și circulă. S-a interesat de personalitatea creatorilor și transmițătorilor de folclor, dînd încă în 1866 prima fișă biografică de informator. Marienescu este primul folclorist care indică cu consecvență la piesele publicate locul de unde s-au cules. Dorind să surprindă creația folclorică transilvăneană în toată varietatea și bogăția ei, Marienescu a cerut sprijinul unor cărturari cunoscători: Andrei Șaguna, Iosif Vulcan și al multor culegători, preoți sau învățători: N. Tineu Velia, Avram Corcea ș. a. publicînd apeluri prin periodice, trimițînd chestionare și indicații de culegere. Apelurile sale au ajuns și în Moldova. Încă în 1859, ziarul „Patria”, ce apărea la Iași, îi publica articolul *Balade* prin care i se fac cunoscute strădaniile de „neostenit” culegător de poezii populare și intenția de a mai publica și o a doua broșură de balade. Ecoul apelurilor sale a găsit răsunet în Moldova, de unde i s-au trimis numeroase materiale, grupate în manuscris sub titlu *Hore prelucrate și neprelucrate*.

Pornind de la Alecsandri, At. M. Marienescu și-a construit o concepție folclorică folosind și ideile de bază ale Școlii latiniste și anunțînd astfel o etapă nouă în folcloristica română. După indicația din titlurile volumelor sale de balade și colinde, „culese și corese”, cei mai mulți cercetători l-au acuzat de falsificarea textelor publicate. Perpetuarea acestor atitudini eronate se datora neînțelegerii unei anumite etape din dezvoltarea folcloristicii. Cei doi folcloriști, Alecsandri și Marienescu, se deosebeau și ca formație și ca metodă de culegere și publicare a textelor de literatură populară. „Adunate și îndreptate” la V. Alecsandri desemna alt procedeu și altă fază în folcloristica noastră, decît „culese și corese” la At. Marienescu. Aici nu putem fi de acord cu observațiile finale ale lui Ovidiu Bîrlea,

potrivit cărora rezervele exprimate de folcloriști în legătură cu colecția Alecsandri trebuiau aplicate în aceeași măsură și colecției Marienescu. De altfel, domnia sa însuși recunoaște în interiorul studiului că modificările sînt, în genere, mult mai vizibile în colecția lui Marienescu, decît în cea a lui Alecsandri, ceea ce a trezit specialiștilor destule suspiciuni. Diferența de procedee și concepții ne apare clară comparînd cele două colecții. Dacă pentru V. Alecsandri primordială este valoarea poetică a creației populare și din acest punct de vedere înțelegea să îndrepte poezia populară, șlefuid formele, At. M. Marienescu este preocupat de a descoperi fondul mitologic roman, pe care îl caută, cu predilecție, în balade și colinde. Intervenția sa în textele culese viza, așadar, fondul poeziei populare, autorul contaminînd variantele și nerespectînd pe cele dominante, considerînd, în schimb, nesemnificative variantele ce nu corespundeau concepției amintite. Chiar indicațiile de culegere a materialului ce urma a-i fi trimis erau în acest sens, deci intervenția în text nu era numai a lui, ci poate și a culegătorilor: „... ba adeseori de după exemplarele căpătate, dar nu completate, i orientam și, despre ideile baladelor ce sunt de a se culege“ (*Precuvințarea la Novăcești*. Fragment de epoece națională, p. 250.) Întocmit în această manieră fragmentului de epoece națională *Novăceștii*, pregătit pentru tipar la 1879, i s-a refuzat în 1885 tipărirea de către Academie, la intervenția hotărîtă a lui V. Alecsandri. Mai conciliant, B. P. Hasdeu propusese publicarea lui fără notele explicative ce însoțeau textul, ceea ce Marienescu a refuzat.

Cu toate consecințele negative ale modificărilor vizibile, operate de Marienescu în materialul publicat, strădaniile sale de a îmbrățișa un bogat repertoriu de piese folclorice n-au fost zadarnice. Multe variante de balade și colinde se rețin și astăzi prin vechimea lor și prin circulația pe o arie restrînsă. Bogăția numerică a baladelor, alcătuid ciclul novăcesc, în această parte a țării, este o realitate confirmată și de colecțiile ulterioare de folclor bănățean. Prezența lor în colecțiile Enea Hodoș și Avram Corcea, la aproape jumătate de veac după colecția Marienescu, este o mărturie a provenienței și frecvenței acestui ciclu în zona bănățeană, cu ramificații spre Oltenia și Muntenia și ecouri, mai tîrzii, în Moldova.

Merită reținute din încercările de teoretizare în domeniul folclorului ale lui At. M. Marienescu interesantele legături pe care, cel dintîi, le stabilește între balade și alte specii epice: povești, legende și tradiții, cu diferențierile necesare și, mai cu seamă, între balade și colinde „lumești“ (laice).

Hotărîtoare a fost pentru reușita ediției de față contribuția îngrijitorului ei, Eugen Blăjan, care, după o laborioasă întreprindere de sistematizare a unui material pînă acum disparat, a păstrat cu strictețe structura textelor populare apărute în volume sau netipărite și a pus în valoare un manuscris bogat, necunoscut nouă, care întregește activitatea de folclorist a lui At. M. Marienescu. Nu îndeajuns de fericită ni se pare ideea renunțării la publicarea colindelor religioase, chiar dacă multe din ele ar fi prelucrări cărturărești, căci astfel, o contribuție însemnată a lui Marienescu, cum este cea privind colindele noastre nu apare în adevărata ei lumină din volum. La fel, renunțarea și la alte texte socotite pseudopopulare. În fond, acuzația de prelucrare planează asupra mai multor texte culese de Marienescu. În cazul *Novăceștilor* ar fi fost, de asemenea, necesară publicarea, cel puțin, a *Introducerii* din broșura cu caracter polemic *Novăceștii-cinci ani în fața Academiei*, Timișoara (1886), care facilitează înțelegerea procedurii de contaminare a variantelor ciclului.

Reunite în recenta ediție, majoritatea materialelor culese de Marienescu și aflate fie în volum, fie în periodice, fie în manuscris, însoțite de note explicative, glosar, indici de culegători, de informatori și de localități, sînt redade abia astăzi, aproape integral, cititorilor, oferind și cercetătorilor o binevenită ediție critică, instrument de lucru și mijloc de cunoaștere și înțelegere a unei etape din folcloristica noastră.

Lucia Berdan

PETRE ISPIRESCU, *Opere*, ediție îngrijită de Aristița Avramescu, cu un studiu introductiv de Corneliu Bărbulescu, București, Editura pentru literatură, vol. I, 1969, vol. II, 1971.

Publicarea operei lui Petre Ispirescu într-o ediție critică, după aproape un secol de la apariția primului său volum de basme, constituie un act de justiție literară.

Deși, ca număr de ediții din opera sa, poate să-l fi întrecut doar clasicii, Ispirescu a fost superficial cunoscut și unilateral interpretat. Chiar dacă *Legende sau basmele românilor*, cu timpul, a devenit o carte mult căutată (la apariție, ea n-a reușit să acopere nici banii investiți în tipărire), era mai rentabil să se scoată ediții pentru copii sau „pentru toți” (cu câteva laudabile excepții). Apoi, mare parte din scrierile lui Ispirescu au fost date uitării, îndată după apariție, sau au rămas în manuscris.

Așadar, ediția recentă este prețioasă, în primul rând, pentru că a adunat la un loc aproape tot ce a scris P. Ispirescu; oit despre prezentarea textelor, ca este făcută în maniera celor mai bune ediții critice, cu note și variante, glosar, iconografic și bibliografie. Asemenea ediții de folclor sînt încă puține la număr, deși opera multor folcloriști ar trebui pusă astfel în valoare.

Abia de acum P. Ispirescu va mai însemna și altceva decît „basmelor românilor”. Și este bine că fiecare din cele două volume a fost reprodus în cite o ediție de popularizare (*Legende sau basmele românilor*, 1968 și *Lupul pîrcălab*, 1970), prefațate competent de către Iorgu Iordan și, respectiv, Adrian Fochi. În felul acesta s-a asigurat dubla funcție a operei folclorice: de a servi drept obiect de studiu pentru specialiști și de a satisface setea de lectură a unui public larg.

Cu studiul introductiv al lui Corneliu Bărbulescu se realizează și o sinteză critică asupra vieții și activității lui P. Ispirescu. Contribuțiile anterioare, numeroase de altfel, păcătuiau fie prin lipsa unei analize obiective — impresiona existența dramatică a lui Ispirescu — fie prin considerarea lui numai ca scriitor, ignorîndu-se caracterul folcloric al operei sale (p. XXXVIII).

Chiar dacă autorul studiului introductiv n-ar fi mărturisit că elaborează o lucrare amplă despre P. Ispirescu, era vădit faptul că subiectul a stat multă vreme în atenția sa. Informarea bogată — de care uzează, mai ales cînd discută basmele, citînd numeroase izvoare străine — dar mai ales siguranța și justețea judecăților de valoare sînt dovezi sigure ale unei cercetări asidue.

Pe omul Ispirescu l-a evocat cu căldură dar sobru, atașat și detașat în același timp. Din portretul ce i-l face reținem „o modestie virtuoză adine înrădăcinată într-o mare înțelepciune”, „probitate, pasiune pentru muncă, sete de a ști”. Este dezvăluită drama lui Ispirescu în esența ei, lipsa de pregătire intelectuală și lipsa de timp pentru a se instrui.

Se insistă însă, foarte bine, asupra progresului uriaș ce-l face tipograful „cu nici patru clase primare” care ajunge să pregătească o crestomație a literaturii române și să traducă din limba franceză; autodidactul apreciat de elita oamenilor de cultură ai vremii: I. Ionescu de la Brad, N. Filimon, V. Alecsandri, Al. Odobescu, E. P. Hasdeu, B. Delavrancea și mulți alții.

Cu spirit critic este înregistrat eșecul lui Ispirescu în încercările de poezie și proză memorialistică, recunoscîndu-i-se totuși, sensibilitatea.

După C. Bărbulescu, măsura talentului său o dă Ispirescu în basme, căci îl consideră un autentic povestitor popular, care re-crează în clipa povestirii. Aceasta este o idee la care autorul studiului ține mult, o idee solidă și convingător argumentată. „Opera lui Petre Ispirescu... nu este o creație poetică individuală. Ispirescu este elementul înzestrat cristallizat dintr-o societate dată, care a concentrat în el tot ceea ce i-a oferit viața cetățeanului a acelei societăți. Este transmitătorul unor motive narative moștenite din tradiție... cărora le-a dat însă în povestirea sa o strălucire nouă datorită deosebitului său talent” (p. XXXII).

Modul în care Ispirescu scria basmele — le asculta de cîteva ori, nota schema acțiunii și apoi le scria în *limba sa* — se suprapune perfect peste mecanismul de transmitere orală a narațiunilor. Față de un basm, publicat de N. Filimon, manifestarea lui Ispirescu este caracteristică mediului folcloric: „participarea ascultătorilor, care și ei cunosc la fel de bine repertoriul local de basme, la creația povestitorului pe care îl corectază cînd omite ceva sau nu redă povestea întocmai tradiției cunoscute” (p. XXXVI). Existența în basme a unor „distorțante” se explică prin absența conștiinței de scriitor, întocmai ca la creatorii populari; și tot la fel se explică reluarea unor „formule narative”, „imagini stereotipe” și „tradiții orale”. Cu această subtilă disociere, a noțiunilor de povestitor popular și scriitor, operează și cînd este comparat Ispirescu cu Creangă. În timp ce la Creangă cele două noțiuni se suprapun, în cazul lui Ispirescu, povestitorul popular se distinge net de scriitor.

Datorită imposibilității de a consemna întocmai proza folclorică, au existat în secolul trecut atâtea metode ciți culegători, plus autori de prelucrări și contrafaceri. De aici și greutatea de a-i diferenția sau caracteriza în grup. Corneliu Bărbulescu îl situează pe Ispirescu în ansamblul acestora printr-o reprezentare vizuală: „Dacă s-ar așeza toți alcătuitoarii de colecții de basme populare — nu și prelucrători sau mistificatori — pe o scară, pe treapta cea mai apropiată de povestitorul autentic ar sta Ispirescu, apoi ar urma culegătorii, iar Creangă s-ar așeza pe cea mai apropiată de creația măiestrită scriitoricească“ (p. XXXIII)

Basmele sînt analizate, pe rînd, fiecare în parte, se stabilește cărui tip aparțin, vechimea aproximativă a motivelor, răspîndirea în lume, număr de variante românești etc. Descoperim astfel că foarte multe din basmele lui Ispirescu reprezintă cele mai vechi variante din folclorul nostru, ca : *Prîslea cel voinic și merele de aur*, *Fata de împărat și pescarul*, *Balaurul cel cu șapte capete*, *Coman vîndătorul*, *Ileana Simziana*, *Ciobănașul cel isteț sau furloaicele blendei*. Alte tipuri de basm — *Un basm mitologic* și *Fata cu pieze rele* — nu sînt cunoscute altor popoare, fiind creații specific românești. Primul din cele două este cules în 24 de variante, deci este și foarte răspîndit la noi (este vorba de bou! năzdrăvan). În cercetarea vechimii și ariei de răspîndire ale unor motive din basmele lui Ispirescu trebuie avut în vedere, de acum înainte, și studiul lui Th. Simenschy, *Variante străvechi în basmele lui Ispirescu*, publicat în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza“ din Iași, Lingvistică, tom. XV, 1969 p. 17—39, în care identifică o serie de paralelisme cu literatura greacă și sanscrită (*Mahābhārata*, *Pancatantra*) dar mai ales cu poveștile din colecția lui Somadeva, *Kathāsaritsāgara*. Adăugînd la cele spuse mai sus despre basmele lui Ispirescu și constatarea că multe dintre basme, deși au fost culese ulterior în variante diferite, rămîn „modele ale tipului“, Corneliu Bărbulescu conchide că este pe deplin meritată „aprecierea de cea mai frumoasă colecție de basme populare românești“ (p. LXXV). Cel de al doilea volum cuprinde snoave, din volume și din periodice, povestiri istorice din volume, din periodice și postume, basme păgînești — repovestiri ale miturilor antice — pilde și ghicitori, jocuri de copii, zicători, schițe, însemnări și corespondență.

Snoavele sînt comentate în studiul introductiv cu aceeași atenție, încadrîndu-le pe fiecare în tipul ce-l reprezintă, cu aceeași tendință comparativistă de a defini specificul și valoarea folclorului românesc, în acest caz și a operei lui Ispirescu, în plan universal. Vorbînd despre snoave, C. Bărbulescu constată că nu se ridică la nivelul valoric al basmelor. El consideră că povestitorii au, de obicei, o înclinație temperamentală fie pentru basme, fie pentru snoave și că nu le pot spune la fel de bine și pe unele și pe celelalte. În felul acesta, la Ispirescu, apare perfect explicabilă discordanța între calitatea basmelor și cea a snoavelor. Mai subliniază și destul de evidentă poziție ideologică și moralizatoare a lui Ispirescu, de cele mai multe ori în detrimentul caracterului folcloric al snoavelor.

Ispirescu a mai publicat jocuri de copii, ghicitori, proverbe, zicători și articole despre basmele române și cele franceze, despre pomul de Crăciun și despre zicătorile populare (poate că n-ar fi fost rău dacă se reproduceau și primele două articole în *Opere*). Referitor la activitatea de folclorist, C. Bărbulescu semnalează diletanțismul lui Ispirescu, dar îi apreciază informația, stăruința și mai ales intuiția. „Considerată în ansamblu, din viața și opera lui Petre Ispirescu se desprinde o mare generozitate cu care acesta și-a dăruit ideii de progres puterea sa de muncă, inteligența, talentul, sănătatea, bucuria de a trăi“ (p. LXXXV). Studiul introductiv, care reprezintă chintesența unei lucrări mai mari, aproape în întregime citabil, îndreptățeste afirmația că, pînă acum, Corneliu Bărbulescu este cel mai bun exeget al lui Ispirescu.

Despre modul de alcătuire a ediției se pot formula unele rezerve. Zicătorile publicate de Ispirescu în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, este limpede că nu au fost văzute toate, din notă : „Articolul are indicația : „va urma“, dar în următoarele numere n-am mai găsit continuarea“. Deși zicătorile au continuat să apară și în 1884 și în 1885, totuși aceeași scăpare s-a strecurat și în *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*. Am putut constata că revista avea un sistem cam greoi de numerotare în ani, volume, fascicole, încît ar fi putut să nici nu fie observată lipsa unor fascicole, dar este totuși păcat că ediția are această lacună. Rezervele cele mai mari le formulăm însă în legătură cu bibliografia. Ceea ce știrbește, realmente, prestigiul ediției este lipsa unei bibliografii de referință, așa cum are, de pildă, *Poezii populare din Transilvania* de At. M. Marienescu îngrijită de Eugen Blăjan și prefațată de Ovidiu Birlea. Nici

bibliografia operei nu este fără reproș. Chiar neincluzând aparițiile din periodice, deși ar fi fost necesar, bibliografia stărnește nedumeriri. Se menționează că ea este alcătuită numai pe baza volumelor existente la Biblioteca Academiei R. S. România. În felul acesta pot fi prăcătimpinate observațiile privind unele omisiuni. Dar lăsând deoparte volume citate în note sau în studiul introductiv (*Snoave* cu studiu și note de C. Fierăscu, București, 1935; *Bucăfi alese* cu studiu și explicări, îngrijit de Paul I. Papadopol, vol. I—2, București, 1937; *Legende sau basmele românilor* comentate de N. Cartoian, Craiova, Serisul românesc, 1941 și 1944) sau volume luate ca bază pentru ediția de față (*Snoave sau povești populare adunate din gura poporului*, București, Noua tipografie a laboratorilor români, 1879, *Pilde și ghicitori*, București, Tip. Laboratorilor Români, 1880), se ajunge la o situație paradoxală. Totuși a restringe o bibliografie numai pentru a respecta principiul de a nu include decât surse existente într-o bibliotecă înseamnă o abatere de la metoda de lucru științifică. Alte completări care se pot aduce bibliografiei, volume cunoscute sau nu (?) alcătuitorului ei, sînt: *La Roșiorii de Vede*, București, Cartea Românească, 1924, Pagini alese din scrierile români, nr. 165; *Zina zinelor*, București, Socec, 1948; *Balaurul cu șapte capete*, București, Socec, 1948; *Fata cu pieze rele*, București, Socec, 1949. Ultimele trei volume sînt citate după *Bibliografia literaturii române 1948—1960*, București, Editura Academiei R. P. R., 1965. Pare curios că ele nu se află la Biblioteca Academiei R. S. România.

Susținem, totuși, aprecierea că ediția împlinește o necesitate acută și că am dori încă multe ediții de folclor cel puțin la nivelul acesteia.

Lucia Cîres

Temelii folclorice și orizont european în literatura română, București, Editura Academiei R. S. România, 1971, 477 p.

Elaborat în cadrul Institutului de istorie și teorie literară „George Călinescu”, volumul de față reunește un număr de șapte studii destinate cercetării relațiilor dintre folclor și literatura cultă. El constituie o contribuție esențială la prezentarea procesului amplu prin care literatura română a asimilat în substanța ei surse folclorice autohtone. Complexitatea acestor relații, cristalizate de-a lungul veacurilor în întreaga noastră literatură, este urmărită evolutiv și încadrată totodată în contextul culturii europene. Apărută sub aceeași îngrijire științifică a lui Ovidiu Papadima, lucrarea continuă, de fapt, volumul *Izvoare folclorice și creație originală*, editat în 1970 și realizat, în cea mai mare parte, de aceiași autori.

În primul studiu, *Folclorul în substratul literaturii române vechi*, I. C. Chițimia subliniază tendința fiecărei literaturi naționale, în prelucrarea expresiei folclorice, „spre un anumit gen sau genuri și o anumită atmosferă poetică, cultivate local cu predilecție și ridicate la imaginea unui univers specific” (p. 7). Astfel, preferința pentru elementul liric, existența în folclorul românesc, și-a pus pecetea asupra literaturii noastre culte, dîndu-i un plus de originalitate. Cîteva exemple reprezentative reliefează convingător substratul folcloric al literaturii vechi, începînd cu scrierile în limba slavonă și terminînd cu opera cărturarului Dimitrie Cantemir.

Ovidiu Papadima se ocupă, în continuare, de *Iluminismul și clasicismul întîrziat*. Studiul său oferă o perspectivă amplă asupra trăsăturilor specifice ale iluminismului românesc, privit în contextul celui european. Sînt înfățișate succesiv procesul de receptare a culturii străine, atașamentul pentru literatura veche și atitudinea iluministilor noștri față de cultura populară. Autorul stăruie apoi asupra filoanelor folclorice, evidente în literatura epocii încă din cronicile rimate și din povestirile în versuri. Creațiile lui Conachi și ale poezilor Văcărești sînt urmărite sub semnul influenței cîntecului de lume. După o atentă investigație a producțiilor literare semnate de V. Aaron și I. Barac, studiul se încheie cu o sinteză asupra operei lui I. Budai-Deleanu.

Contribuția pe care o aduce romantismul la înțelegerea folclorului face obiectul capitolului următor, *Romantismul. Preluarea folclorului, ca tematică și formă de expresie* datorat lui T. Virgoliei. Sub impulsul romanticilor, se arată aici, în cultura europeană s-a manifestat un interes din ce în ce mai mare pentru creația populară. Începea, astfel, în întreaga Europă o prodigioasă activitate de publicare a textelor folclorice. La noi, primele culegeri de poezie populară au aparținut lui Gh. Asachi și N. Pauleti. Studiul surprinde, de asemenea, ardentă preocupare a pașoptiștilor, în frunte cu Al. Russo și V. Alecsandri de a culege și valorifica „produsele naționale”. Sînt discutate și primele teoretizări în domeniul folclorului, întreprinse de Al. Russo, V. Alecsandri, C. Negruzzi, N. Filimon ș. a. Un spațiu larg este rezervat procesului de „imitare” a poeziei populare de către scriitorii vremii.

Epoca marilor clasici este studiată de G. Munteanu. Contribuția sa (*Epoca marilor clasici. Folclorul ca substanță a creației poetice originale*) sesizează elementul esențial al raportului dintre literatura populară și creația generației post-pășoptiste. Este vorba de apariția spiritului critic față de modul în care trebuie asimilat folclorul. La Eminescu, Creangă și Caragiale se realizează o „transsubstanțializare” a mesajului creației folclorice care-i inspiră. Așa se explică apariția, din aceeași sursă populară, a unor nuanțe diferite: cea elegiacă la Eminescu, „cea epic-nostalgică la Caragiale, cea jovială la Creangă” (p. 221).

În studiul *Itinerarii și sinteze folclorice în literatura română de la începutul secolului al XX-lea*, Emil Manu schițează atmosfera literară din această perioadă, dominată de conflictul acut dintre tradiție și inovație. Pînă în preajma primului război mondial se teoretizează mult asupra necesității ca literatura cultă să se nutrească din resursele mercurii ale creației populare autohtone. Aceste deziderate însă nu ajung să se concretizeze viguros nici în operele scriitorilor de la „Contemporanul” și nici în acelea ale sămănătoriştilor sau poporaniştilor. Legătura cu folclorul rămîne numai tematică, oprindu-se la elemente de suprafață. Singurile scrieri cu autentică inspirație populară aparțin poeziilor G. Coșbuc și O. Goga.

Într-un capitol mai puțin omogen, Emil Manu, Marin Bucur și Viorica Nișcov se ocupă de modul în care a fost receptat folclorul în literatura română dintre cele două războaie mondiale. Numărul mare al scriitorilor care și-au desfășurat activitatea în această perioadă obligă pe autori la o prezentare succintă. În acest context, considerațiile detaliate asupra operei lui G. Murnu apar cu totul nejustificate. Meritul principal al studiului constă în observațiile deosebit de sugestive privind distincția dintre scriitorii cu profil de *homo folkloricus*, care reproduc „experiențe genuine de viață și moduri de gîndire țărănești curente” (p. 285) și scriitorii care selectează materia brută după criterii estetice, ajungînd la o rafinare sporită a spiritului poetic.

Ultima parte a volumului tratează cu pertință prezența culturii populare în literatura română contemporană. Studiul lui I. Opreșan se bazează pe o bună cunoaștere a diverselor orientări prezente în creația scriitorilor tineri, condiție absolut necesară pentru surprinderea unor tendințe caracteristice acestei perioade. Momentul literar de după Eliberare oferă consonanțe multiple cu epoca pășoptistă. Se vorbește din nou despre rolul stimulator al valorilor artistice populare. Autorul constată chiar că literatura contemporană stă „sub semnul baladescului”. După o scurtă prezentare a poeziei și prozei de inspirație folclorică apărute în acest interval de timp, I. Opreșan se oprește pe larg asupra creațiilor lui V. Voiculescu și Ștefan Bănuțescu. Opera acestora „fixează coordonatele unui mod profund și echilibrat de valorificare a culturii populare, atîns doar în cîteva rînduri de literatura română în ansamblul ei” (p. 448). În finalul prezentării se insistă asupra circulației miturilor fundamentale ale folclorului românesc (*Meșterul Manole, Miorița, Făt-Frumos*) în literatura cultă actuală.

Lucrarea prezentă este deosebit de utilă atît pentru istoricul literar, cît și pentru folclorist. Dată fiind importanța ei, s-ar fi convenit să fie însoțită de un cuvînt introductiv care să contureze mai precis scopul acestei contribuții, precum și metodologia elaborării ei. Cele trei rezumate, în limbile germană, franceză și engleză, de la sfîrșitul volumului, nu sînt suficiente.

De asemenea, avînd în vedere nivelul de realizare al acestor cercetări, credem că ar fi fost necesară anexarea unei bibliografii critice, care ar fi sporit valoarea informativă a volumului. Singura încercare de acest fel aparține Vioricăi Nișcov.

Lăsînd deoparte aceste cîteva observații, volumul *Temelii folclorice și orizont european în literatura română* constituie una dintre cele mai valoroase sinteze de acest fel apărute la noi în ultimii ani.

Silvia Ciubotaru

GERHARD ROHLFS, *Romanische Sprachgeographie*, (Geschichte und Grundlagen, Aspekte und Probleme mit Versuch eines Sprachatlas der romanischen Sprachen)¹ Editura C.H. Beck, München, 1971, 234 p. + 100 hărți.

Cartea cunoscutului romanist, apărută în colecția *Handbücher für das Studium der Romanistik*, cuprinde studii publicate între anii 1946—1954, mai cu seamă în SBAW², sau comunicări făcute în cadrul diferitelor congrese internaționale și, evident, studii noi. Toate materialele „sînt aduse la nivelul actual al cercetării”, precizează autorul (p. XII), și adesea retopite în vederea încadrării lor în economia lucrării, adăugăm noi.

În prima parte a cărții, Gerhard Rohlfs își propune să prezinte critic stadiul actual al cercetării în domeniul geografiei lingvistice din țările romanice, preistoria acesteia, metodele de lucru cunoscute și modul în care au fost realizate atlasele lingvistice în aceste țări. Partea a doua, rezervată *exemplelor practice*, în măsură să demonstreze cum anumite „situații lingvistice își pot găsi, în cazul cercetării geografice extinse asupra unui ansamblu (lingvistic) larg, o explicație istorică nouă sau mai profundă” (p. XI), reprezintă, de fapt, tentativa de a schița un atlas lingvistic conceput macroscopic, care să ofere o imagine „geografică” de ansamblu asupra României. Este, într-un anume fel (o spune și autorul), o reacție față de *modul* atlaselor lingvistice regionale (utile și adesea valoroase), preocuparea autorului fiind sublinierea unității familiei limbilor romanice, evidențierea forțelor și curentului care au determinat nașterea diferitelor limbi romanice și a dialectelor acestora, surprinderea direcțiilor diversificării limbii latine populare.

Primul capitol, *Evoluția geografiei lingvistice*, cuprinde o scurtă privire istorică și o (mai largă) *prezentare critică a atlaselor lingvistice din Franța, Belgia, Elveția, Italia, Elveția de sud, Graubünden, Corsica, Spania, Catalonia, Portugalia și România*. În acest capitol de aproximativ 25 de pagini, reprezentînd, de fapt, prima parte a *manualei*, cel interesat găsește informația corespunzătoare cu privire la această chestiune și — fapt remarcabil — o foarte bogată bibliografie, în măsură să servească la o eventuală lărgire a acestei informații. Celelalte capitole, în număr de 21, concepute în maniera cunoscutelor excursuri ale romanistului german, constituie materia părții a doua a acestei cărți. Cele 100 hărți sînt destinate ilustrării faptelor de limbă discutate aici. Gerhard Rohlfs știe foarte bine că o încercare de cuprindere a României în ansamblul ei nu îngăduie o caracterizare istorică satisfăcătoare a tuturor conceptelor, cu multiplele lor rezultate particulare. În consecință, observațiile sale vor avea ca obicei doar principalele tipuri fonetice și lexicale, adică cele care au o importanță deosebită pentru limba literară sau sînt caracteristice unor arii mai largi. Fenomenele dialectale — se va înțelege — nu prezintă interes în cazul unei asemenea cercetări macroscopice (hărțile 1, 2, 7, 8, 56, 57 au în vedere, totuși, asemenea fenomene regionale!).

Capitolul al doilea, *Die Differenzierung der romanischen Sprachen*, ia în discuție teoriile privitoare la această chestiune, inovațiile lingvistice, vechi inscripții și documente medievale, fiind conceput ca introducere la partea a doua a cărții. Problemele pe care Gerhard Rohlfs le discută în celelalte 20 de capitole sînt variate. El stăruie asupra unor fapte care țin de *latinitatea veche* sau *mai nouă*, formulează rezerve față de teoria așa-numitei

¹ *Geografie lingvistică romanică* (istoric și principii, aspecte și probleme, cu o încercare de a schița un atlas lingvistic al limbilor romanice).

² *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*.

latinătăți osce, comentează evoluții particulare în capitole pe care le intitulează *schimbări morfologice, inovații sintactice, sau creație hipocoristică, reia problema ariilor laterale, a influenței grecești, a substratului etnic și a suprastratului germanic, acordă un spațiu larg civilizației franceze, creației expresive, abundenței onomasiologice, limbii populare, omonimiei, polisemiei, formelor datorate unor „crize fonetice“ (phonetischer Notstand) și lexicului romanic legat de creștinism și biserică. O precizare se impune: aceste probleme nu sînt tratate, așa cum s-ar putea crede, în maniera larg informativă caracteristică unui manual. În capitolul al VIII-lea intitulat *Creație hipocoristică*, sînt comentate, spre exemplu, în numai șase pagini, formele *sole/soleil, vitulus/vitellus, agnus/agnellus, avis/avicellus, noia/noisette, acus/acucula*. Informația largă, rezultat al unei metode și îndelungate munci de cercetare, îi permite lui Gerhard Rohlfs să se ridice la altitudinea care îi asigură cea mai largă perspectivă asupra României. Și deși este adesea nevoit să stăruie asupra unor chestiuni de detaliu, să verifice opinii mai vechi (pe care, cu judecată sigură, le confirmă sau nu) Gerhard Rohlfs nu pierde din vedere perspectiva. Faptele luate în discuție arată cit sînt de variate cauzele care au determinat diferențierea lexicală în familia limbilor romanice. Oscilare între mai multe posibilități de expresie se poate constata din cele mai vechi timpuri. Unele cuvinte sau forme de expresie sînt înlocuite cu altele noi, stratificarea putînd fi urmărită adesea relativ ușor: *ire—vadere—ambulare* sau *flere—plorare—plangere*. Gerhard Rohlfs constată, și cu această ocazie, că temeiurile dispariției unor cuvinte ca și cele ale inovațiilor lexicale pot fi grupate, în funcție de forțele motrice care le-au determinat, în anumite categorii, fără a putea stabili însă legea. El vede aici confirmarea deplină a unei mai vechi concluzii: *fiecare cuvînt are propria sa istorie* (p. 205).*

Fără îndoială că Gerhard Rohlfs a realizat ceea ce și-a propus; pe baza unei cercetări geografice extinse asupra unui ansamblu lingvistic larg, a reușit să ne ofere adesea o explicație istorică mai profundă a unor fapte de limbă și — uneori — una nouă.

În cele ce urmează ne vom referi la modul în care sînt tratate problemele limbii române în această carte. În mod obiectiv ele ocupă un loc important în economia lucrării. Și autorul subliniază acest fapt: „în mod cu totul independent de ansamblul României, limba română prezintă în 46 de cazuri un tip lexical propriu“ (p. 197) și „a primit, din punct de vedere pur cantitativ, mai multe *éléments allogènes* decît oricare alta dintre limbile romanice“ (ibid.). Dar Gerhard Rohlfs a întîmpinat, se pare, „unele dificultăți“: în cazul limbii portugheze și al celei române a trebuit să se mulțumească adesea cu înregistrarea pe hărți a termenilor curenți ai limbii literare (p. XII). Date fiind dificultățile pe care le întîmpină omul de știință aplecăt asupra ALR, Gerhard Rohlfs a găsit util să indice „cel puțin *grosso modo*, conținutul fiecărui volum“ (p. 21, nota 30).

Trebuie să observăm însă că modul în care sînt tratate problemele românești în cartea lui Gerhard Rohlfs arată limpede că „greutățile“ semnalate au fost mai totdeauna depășite și că „mărturia“ lui E. Lozovan putea fi neglijată. Unele aspecte discutabile pe care totuși le întîlnim se datorează altor cauze. Cele câteva observații pe care le facem vor arăta, credem, acest lucru.

Contrar declarației inițiale, Gerhard Rohlfs face și incursiuni mai adînci. Pe baza unor materiale mai vechi, prezintă ariile de răspîndire ale unor cuvinte în felul următor: „Românescul *ficat* este limitat la sudul domeniului lingvistic românesc (Valahia, Banatul de sud). În nord se folosește (cuvîntul) *maiu* (sic), un cuvînt împrumutat din maghiară (*maj*). În cîteva părți ale țării, sub influența limbii turcești care distinge pe *kara ciğer* (...) de *ak ciğer* s-a răspîndit conceptul *ficat negru* respectiv *maieră neagră*“ (p. 92/nota 269).

Informații la fel de vechi îi creează lingvistului german convingerea că verbul *a (se) vindeca* a găsit în *ultima vreme* (s. n.) un concurent serios în verbul *a (se) tîmădui*. „Dies Verbum hat jedoch in neuerer Zeit durch das aus dem Ungarischen (*támadni*) entlehnete *támädui* einen ernsthaften Konkurrenten erhalten“ (p. 147/nota 434).

Uneori, unele chestiuni sînt (îndrăznim să spunem) „expediate“, ca în cazul capitolului *Numele lingurii* (p. 121). „Lingura era numită cu un cuvînt de baștină *ligula*, respectiv *lingula*. Printre limbile romanice doar româna a păstrat acest cuvînt vechi (*lingură*); o rămășiță a culturii primitive *fărănești*“. Din aceeași cauză traducerea unor forme argotice (ca și interpretarea acestora de altfel) este susceptibilă de îmbunătățiri. (A se vedea în acest

sens capitolul *Limba populară*, p. 173, formele *dîblă* și *ciutura*). În fine, unele corecturi în materie de grafie se impun (a se vedea, spre exemplu, p. 24, 44, 185, 193).

Apreciam bogăția de indicații bibliografice. Unele trimiteri sînt însă (ca în cazul de mai sus) discutabile. A se vedea în acest sens nota 418, p. 134, loc în care este citat Th. H. Maurer Jr., *A unidade da România ocidental* (ideea în discuție se află la p. 54—55; Th. H. M. Jr. este însă mai puțin metaforic și nu se vrea original, citînd, la rîndu-i, pe M. Bartoli!). Greu de explicat este și preluarea unei interpretări rigide și necorespunzătoare, după părerea noastră, a conceptului *lengatge estranh* din *Leys d'amors* (cf. p. 134, nota 419) și neglijarca explicației pe care J. Anglade i-a dat-o, la vreme (cf. *Las leys d'amors*, Paris 1919, tom. IV, p. 88). Credem că multe alte contribuții valoroase trebuiau și puteau fi luate în considerație de către autorul acestei cărți. Am aminti, spre exemplu, volumul lui E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, cap. VI, *Lexique et culture*, fie și numai pentru utilitatea sa în discuțiile din jurul problemei *substratului* (*quercus robur*) sau a *limbii populare* (*capul — testa*) ca să nu mai vorbim de faptul că în tratarea unor probleme generale de lingvistică romanică (evoluție, curente, metode) anumite nume și lucrări nu pot fi ocolite.

Romanische Sprachgeographie nu este un manual destinat, așa cum s-ar putea crede, doar celor ce se inițiază în lingvistica romanică. Cartea lui Gerhard Rohlfs se adresează în egală măsură (dacă nu mai cu seamă) specialistului.

R. Valter

M. JURKOWSKI, *Ukraińska terminologia hydrograficzna* (Terminologia hidrografică ucraineană), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1971, 240 p. (Monografie Slawistyczne 22).

Apărută în colecția „Monografii de slavistică” de sub egida Comitetului de slavistică al Academiei de Științe a R. P. Polonia, lucrarea pe care o recenzăm se înscrie în sfera preocupărilor, tot mai susținute în ultimele două decenii, pentru terminologia geografică slavă, atît cea generală, comună tuturor limbilor slave, cît și cea din limbile slave în parte ori din diviziunile dialectale ale acestora. Trecerea critică în revistă, pe care o întreprinde chiar autorul (p. 11—18), a principalelor realizări de pînă acum în acest domeniu, relevă însemnătatea științifică deosebită a studiilor de acest gen în slavistică, dar și neajunsurile și dificultățile de care se lovește și astăzi cercetătorii, ca și sarcinile care stau în fața onomasticii slave. Deși în unele țări slave (Rusia ș. a.) adunarea și prelucrarea materialului lexical geografic s-a început de timpuriu, de către geografi mai întîi și mai mult, cercetarea sistematică propriu-zis lingvistică a lui a fost inaugurată, cum socoate cu dreptate autorul (p. 14), abia în deceniul penultim, prin lucrarea lui J. Schütz, *Die geografische Terminologie des Serbocroatischen*, Berlin, 1957, urmată de cea a lui P. Nitsche, *Die geografische Terminologie des Polnischen*, Köln-Gratz, 1964, și recent, de studii selectiv, care constituie începutul cercetării comparative a topoapelaivelor pe teren general slav, al lui N. J. Tolstoi, *Slavjans'kaja geografičeskaia terminologija, Semasiologičeskie etjudy*, Moscova, 1969.

Aceste lucrări fundamentale, ca și toate celelalte, destul de numeroase, consacrate unor sectoare ale terminologiei date din cîte o limbă slavă sau dialect al acesteia, nu sînt suficient de cuprinzătoare în ce privește materialul faptic. Munca de adunare exhaustivă a acestuia este, însă, o necesitate imperioasă, întrucît, — cum își justifică autorul lucrarea —, „Terminologia geografică, care aparține celui mai vechi strat lexical al limbii, poate arunca o lumină nouă asupra unei serii de chestiuni, ca, de pildă, problema patriei primitive a slavilor, relațiile dintre grupuri și limbi slave, lucru studiat pînă astăzi în mică măsură, structura, etimologia și clasificarea denumirilor geografice slave.” (p. 9). Prima parte a afirmației impune, însă, unele restricții, pentru că nu toți termenii entopici au aceeași vechime, considerabilă, într-un idiom sau altul.

Conștient de necesitatea amintită, autorul a adunat peste 6 000 de termeni entopici ucraineni, din care cartea de față include doar apelativele hidrografice, în număr de 1800. Cifra este impresionantă, chiar dacă în ea se cuprind și variantele formative ale fiecărui termen, în comparație cu lucrările similare (astfel, cartea lui J. Schütz discută doar 780 de elemente, dintre care 270 hidrografice, iar cea a lui P. Nitsche, cea. 1500, dintre care doar în jur de 500 sînt din aceeași categorie). Adunarea materialului ucrainean este sensibil îngreuiată de lipsa unui dicționar istoric al ucrainenei și al graiurilor ei populare actuale, ca și a atlasului lingvistic. Autorul (care a beneficiat, în anii 1959—1960, de o ședere în R. S. S. Ucraineană) a încercat, spre meritul său, să suplinească neajunsurile arătate prin consultarea tuturor dicționarelor și glosarelor accesibile (literare, regionale, vechi ucrainene și speciale), a lexicului cuprins în lucrările de dialectologie, etnografic, onomastică, în documentele vechi ucrainene, ca și a materialelor republicate ori aflate în lucru la Institutul de lingvistică din Kiev și la Institutul de științe sociale din Lvov. Dificultățile semnalate, valabile și pentru celelalte limbi slave, l-au obligat pe autor la cercetări etimologice proprii și la neputința de a oferi, în fiecare caz, toate corespondentele din alte limbi și teritorii slave.

Lucrarea constă dintr-o introducere (p. 9—20), în care se face un sumar dar consistent istoric, deja amintit de noi, al disciplinei date, un glosar, care ocupă partea cea mai întinsă a cărții (p. 21—184), urmată de o caracterizare generală a materialului (p. 183 ș. u.). Bibliografia, cu 150 de poziții și 165 de titluri, un rezumat în limba rusă și indicele alfabetic (p. 202—240) încheie această monografie.

Apelativele hidrografice sînt împărțite în glosar în 6 rubrici mari, după cum se referă la: 1) apă curgătoare; 2) apă stătătoare; 3) la amindouă noțiunile de mai sus; 4) linia țărmului; 5) baltă, norci și la 6) obiceiete hidrografice artificiale. În cadrul fiecărui grup, autorul delimitează, după criteriul geografic, „cuiburi” noționale, 13 în primul, 17 în cel de-al doilea etc. Iată, de pildă sferele din ultimul grup: a) șanț, canal; b) fîntină; c) bazin de apă artificial; d) stăvilar, dig; e) chei, port, radă. Termenii sînt prezentați, pe sfere, în manieră lexicografică, sub formă de articole, dispuse alfabetic. Fiecare articol include 1) forma de bază a lexicului, în nominativ, cu notarea accentului; 2) forma de genitiv; 3) genul; 4) izvoarele (prin sigle); 5) localizarea pe teren ucrainean; 6) sensul (sensurile); 7) variantele derivate sau (mai rar) și cele fonetice, cu indicarea surselor care le atestă, localizarea și semantică lor; 8) etimologia, limitată, în principiu, la stabilirea structurii etimologice și reconstrucția formei protoslave; 9) corespondentele din alte limbi slave, cu excepția termenilor general slavi, de tipul ucr. *rika* „rîu; fluviu” ș. a. 10) numele proprii legate de termenul dat; 11) literatura etimologică; 12) trimiteri. Toți termenii ucraineni, nu numai cei din titlu, sînt culeși cu aldine.

Clasificarea materialului și structura articolelor ni se par judicios concepute și realizate. Un aparent dezavantaj este cel al repetării termenilor polisemantici în mai multe rubrici, mari și mici, cu trimiteri, însă, la rubrica în care a fost plasat termenul în funcție de sensul său de bază. Astfel, cuvîntul *pléso* se repetă de 7 ori, *plav* de 5 ori, *žolobók* de 4 etc. Dar, în interiorul clasificării de mai sus, singura potrivită pentru a pune în evidență bogăția și varietatea termenologiei hidrografice ucrainene (astfel, pentru noțiunile „baltă și mlaștină” autorul a adunat 90 de apelative, cu peste 230 de variante formative, pentru cea de „băltoacă” — 70 de cuvinte și 150 variante, pentru „rîu și pîriu” — peste 50 de cuvinte și 120 variante etc.), eventual și pentru a o ierarhiza, ceea ce, din păcate, nu se face în mod expres în lucrare, după gradul de legătură cu mediul geografic, procedeu este necesar în cazul termenilor cu o semantică bogată, cum este același *pléso* (împrumutat și în română), care are nu mai puțin de 12 sensuri. Prin această repetiție, la locul cuvenit, se fixează relațiile semantice dintre membrii fiecărui „microcîmp” noțional, de pildă dubletele (ori chiar tripletele) de tipul *lúža/bolító, lúža/prud, hlybyná/lúža* ș. a.

Cum singur își dă seama și mărturisește autorul, o serie de etimologii ca și localizarea unor termeni pe terenul ucrainenei ori al altor limbi slave au nevoie de verificare și, deci, sînt susceptibile de corective etc. În această situație se află, de pildă, împrumuturile entopice din română, bine reprezentate în graiurile ucrainene sud-vestice și delimitate în treacăt în lucrare. Unele, stabilite de J. Janów și S. Hrabec, autorul ezită să le accepte (*izvor, zvir; bolbón'a; búmbelo; dil*, pentru autor mai degrabă un continuator direct al sl. com. **delz* decât un împrumut din rom. *deal* ori bulg. *djal*), pe altele le respinge (*burčák;*

čurkalo; wáda etc.). Altele sînt, însă, recunoscute ca românești (*batta, funtyna, hard, hyrlo*, cu variantele *hirlo, hjerla* și *gyrlo, kašycja, krak, lak, salaturi, slatyna, syhla, stinka* etc.). În alte cazuri, autorul respinge etimologia slavă a unor termeni, pledînd pentru cea românească (*rjpa* etc.). Îndoiala autorului cu privire la originea din română a carpaticeului *mláka* nu se justifică însă, această sursă fiind mult mai probabilă decît una bulgară directă (p. 153-4). Unele cuvinte figurează cu indicația „etimologia necunoscută”, cum este entopicul sud-estric *pohij* (gen. — *hóju*), care, credem noi, este împrumutat din rom. *pohoi*, cu fonetism vechin dialectal, ca și în cazul lui *plaj*, căruia autorul nu-i cunoaște etimonul, dar care sute rom. *plai* (nu ne referim aici la faptul că „identitatea” etimologică a acestui cuvînt, ca și a altora: *sihlá, bahná* etc., este destul de precară în română).

Materialul cărții poate fi completat cu termeni noi, în primul rînd, din lexiconul dialectal, și cu semnificații noi. Astfel, graiurile huțule din țara noastră (jud. Suceava), pe care le-a anchetat autorul acestei recenzii, prezintă numeroase împrumuturi din română și interesante diferențieri semantice ale apelativelor geografice, în raport chiar cu graiurile huțule nordice. Nu este, însă, locul să ne oprim asupra lor.

Monografia lui M. Jurkowski permite să se stabilească frecvența rădăcinilor și cea a sufixelor în derivația hidrografică, apoi, precizarea cronologiei, a structurii formative, a ariei și semanticii anumitor cuvinte slave (*bajoro* ș. a.), ca și sporirea fondului lexical protoslav cu o serie de regionalisme și arhaisme slave comune păstra numai în ucraineană (*bagó, reno, baró, dręgy*). Interesant, dar prea sumar comentat în lucrare, este aspectul legăturii strînse dintre materialul lexical dat și mediul geografic. Autorul împarte teritoriul Ucrainei în 5 zone geografice și diferențiază terminologia discutată în funcție de acestea. Astfel, în Carpați de pildă, se întîlnește o excepțională detaliere a termenilor pentru apă curgătoare etc., ca și un număr mare de împrumuturi românești, maghiare și sud-slave. În legătură cu acestea din urmă, trebuie spus, însă, că cele mai multe au acolo o sursă imediată românească. Este total nejustificată, apoi, tratarea de către autor (p. 199) a elementelor maghiare și românești drept „balcanisme”. Meritorie este, în schimb, încercarea de localizare a materialului după aria de extindere a lui pe regiuni și graiuri ucrainene (p. 195-197).

Fără îndoială, această monografie este cel mai complet „dicționar” etimologic al termenilor entopici ucraineni și, ca atare, un instrument de lucru de neînlocuit pentru slavisti, extrem de util și lingviștilor români pentru etimologizarea unei părți a terminologiei hidrografice din graiurile românești nordice.

Ioan Lobiuc

LIDIA SFÎRLEA, *Pronunția românească literară. Stilul scenic*, București, 1970, 208 p.

Cartea Lidiei Sfîrlea constituie o cercetare atentă a pronunțării scenice românești, prima de acest fel în literatura noastră de specialitate. Însemnătatea unei asemenea cercetări este mai mult decît evidentă. Ea reiese din rolul important pe care îl are, pentru orice țară, vorbirea scenei în impunerea și desăvîrșirea pronunției literare.

Delimitîndu-și obiectul cercetării, autoarea pune pentru prima dată problema existenței unui „stil scenic” al pronunțării românești¹. Se poate observa că stilul scenic nu cuprinde, cum este și firesc, fapte inexistente în celelalte aspecte ale pronunțării românești, dar, conceput ca o unitate, nu coincide cu nici unul dintre acestea. Exagerată ni se pare afirmația că: „Scena realizează sistemul fonematic literar într-o manieră proprie, conducîndu-se după legi proprii” (p. 26), afirmație atenuată, de altfel, de constatările ulterioare. Chiar principiile pronunțării scenice enunțate de autoare: 1. claritate și expresivitate

¹ Vezi și articolul Lidiei Sfîrlea, *Variante stilistice ale pronunțării românești actuale* în LR XII, 1963, nr. 6, p. 596-606.

sivitate ; 2. desprinderea de imaginea scrisă a sunetelor ; 3. unitate și veridicitate, nu sînt exclusiv „actoricești“, derivînd din înseși funcțiile limbajului. (Pentru vorbirea „nescenică“, principiul al doilea ar corespunde influenței grafiei asupra rostirii).

Bazîndu-se pe pronunțarea literară, de care nu se deosebește, în esență, în aspectul ei *general* sau *neutru* (variantele *pretențioasă* și *familiară* corespund celor două variante ale pronunțării literare), vorbirea scenică selectează, în aspectul ei *artistic* sau *definitiv*, trăsături semnificative pentru celelalte variante ale rostirii românești (și chiar „neromânești“), subordonînd elementele literare și neliterare unor scopuri de comunicare, dar și estetice.

Presupunînd că, la doi ani după apariția ei, cartea Lidiei Sfirlea este cunoscută cititorilor, nu vom prezenta conținutul acesteia. Vom face doar unele observații, mai ales pe marginea capitoului *Pronunțarea scenică generală*, care reprezintă și o descriere a pronunțării literare românești actuale. În această descriere, autoarea încearcă să sistematizeze sunetele concrete (de fapt impresiile acustice recepționate) pe baza valorii lor funcționale. Operația aceasta de reducere a variantelor la un sistem de invariante este însă limitată de lipsa unei concepții teoretice clare cu privire la sistemul fonologic al limbii române literare, de o insuficiență delimitare a planurilor fonetic și fonologic, delimitare necesară din punct de vedere metodologic. Baza teoretică a descrierii, chiar dacă autoarea nu o spune direct, este teoria fonologică a lui E. Petrovici, pe care autoarea o aplică însă cu unele inconsecvențe.

Descrierea sistemului vocalic începe printr-o constatare surprinzătoare care avea nevoie cel puțin de unele precizări : „Dintre două sisteme vocale literare (unul munteșesc, altul moldovenesc) scena l-a adoptat în mod categoric pe cel de nuanță munteșescă“ (cu fonemele a, e, o, ă, u, i, i) (p. 55). Despre „un sistem fonematic de nuanță moldovenească“ se vorbește, în treacăt, și la p. 68. În realitate, această diversificare a sistemului fonologic literar ascunde unele aspecte teoretice contradictorii. Pentru lămuriri în legătură cu cele două „sisteme“ literare se trimite la articolul lui E. Petrovici, *Fonemele limbii române*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 26—37.

În acest articol nu găsim explicațiile așteptate, dar E. Petrovici revine, aici, asupra unor aspecte ale teoriei sale fonologice. Se știe că la baza concepției sale, pe lângă admiterea existenței corelației de palatalizare a consoanelor în finală și a identificării lui „pseudo-*i* final“ cu *e* semivocalic stă o anumită interpretare a coarticulației dintre consoană și vocala următoare : palatalizarea consoanei datorită unei vocale palatale următoare este pusă pe seama consoanei, iar vocalele *e, i* (deoarce nu apar în poziție inițială) sînt considerate variante ale fonemelor *ă, î*. Observînd că, în limba literară, *e* și *i* apar, totuși, la inițială, în neologisme, E. Petrovici revine, în articolul citat, afirmînd că în limba literară *e* și *i* „tînd să devină foneme autonome“².

Dar *e, i*, chiar în neologisme, sînt pronunțate, totuși, la inițială, cu un iod înainte (*iepcă, iexamen, institut* etc.) „de foarte mulți intelectuali, îndeosebi moldoveni“³.

² De fapt, această tendință a devenit o realitate a limbii literare actuale.

³ Referiri, mai pe larg, la o „pronunțare moldovenească a limbii literare“ face E. Petrovici în studiul *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, în CL, VI, 1961 nr. 2, p. 329—336, pe care l-ar fi putut cita L. Sfirlea. Printre trăsăturile acestei pronunțări ar fi : rostirea africatelor *č, ǰ* cu o ocluzie foarte slabă, o ușoară includere a vocalelor neaccentuate *e* și *ă*, rostirea dură a consoanelor *s, z, ʃ, ʒ, j* și, mai ales, „diftongarea“ vocalelor *i, e, o, u* chiar în neologisme *imediat, iextrem, uoperă*), deși această „diftongare“ nu este exclusiv moldovenească. Fără să insiste asupra explicării și justificării acestei „pronunțări literare moldovenești“, E. Petrovici sugerează unele elemente. Pe de o parte, ea se datorește deprinderilor de articulație ale moldovenilor („Vocalele amintite nu pot fi rostite de moldoveni izolat fără să fie sprijinite de un iod respectiv sau precedent...“, pe de altă parte, E. Petrovici vorbește de „un prestigiu al intelectualilor moldoveni“ care va menține încă mult timp această pronunțare. Problema este de reluat, mai întii, în principiu : dacă se poate admite o „variantă moldovenească“ a limbii literare actuale, apoi în aspectele concrete ale acestei „variante“ și, eventual, în ce raport ar fi ea cu vechiul „dialect“ moldovenesc al limbii literare, a cărui existență a fost dovedită de Gh. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii române literare*. În ceea ce ne privește, în principiu, considerăm această „pronunțare moldo-

Această revenire are implicații asupra bazei teoretice a concepției lui E. Petrovici, acceptate și de L. Sfirlea: același fapt, ridicarea timbrului consoanei datorită unei vocale palatale apare cînd ca o trăsătură fonematică pertinentă, ca o „mărcă de corelație”, cînd ca un element accesoriu, redundant.

Ca urmare a admiterii teoriei lui E. Petrovici, L. Sfirlea vorbește, pe plan fonologic, de consoane naturale, diezate, bemolate și diezate-bemolate. Consoanele diezate apar în poziție finală (lup'h') și cînd sînt precedate de „diftongii dependenți” *ea eo, iu (putea, dōodată, stran'iu)*, consoanele bemolate apar înaintea „diftongului dependent” *qa (toată)* iar cele diezate-bemolate înaintea „triftongului dependent” *coa (lăarcă)*⁴.

Autoarea vorbește de *consoane naturale palatalizate* (urmate de *e, i*; ar fi trebuit să adauge și urmate de *y* cu variantele sale) și rotunjite (urmate de *o, u*; ar fi trebuit să adauge și urmate de *w* cu variantele sale). Neconcordanța dintre planul fonetic și cel fonologic se reflectă în terminologie: consoanele palatalizate (diezate) și cele rotunjite (bemolate) nu mai pot fi numite „naturale”, pentru că au un timbru mai ridicat, respectiv mai coborît decît acestea. În realitate, nu consoanele „naturale” au aceste variante, ci consoanele, în general, au variante poziționale neutre, palatalizate și bemolate.

Spre deosebire de E. Petrovici, L. Sfirlea vorbește, formal, de diftongii *liberi* și diftongii *dependenți de consoană* și de triftongi asemănători. În ceea ce privește diftongii dependenți (aceștia au ca „element asilabic” un *e* sau un *o*) autoarea pare să-i considere la un moment dat diftongi „monofonematici” pe motivul că li se poate aplica „definiția clasică” a diftongului: „alăturarea, în aceeași silabă, a două timbre vocalice diferite” (p. 71). În ultima instanță, ei sînt interpretați însă, potrivit concepției lui E. Petrovici, ca „pseudo-diftongi”, reprezentînd „diezarca”, respectiv „bemolarea” consoanei precedente. Diftongii liberi au ca element secundar semivocalele *i* și *u* interpretate, pe plan fonologic, ca foneme consonantice diezate, respectiv bemolate.

Analizînd „triftongul liber” din cuvînt ca *pădăse, vōdăsa*, autoarea vorbește de un nou „fonem consonantic cu realizare vocalică”, *ō* care, este de fapt, fonemul diezate-bemolat *io* de la E. Petrovici.

Dacă autoarea nu rezolvă problema elementelor asilabice pe plan fonologic (nici nu realizează, de altfel, o analiză structurală propriu-zisă), observarea atentă a rostirii, notarea exactă a impresiilor acustice, aduce date noi în legătură cu realizarea fonetică a acestora. Plecînd de la unele observații ale lui E. Petrovici, L. Sfirlea identifică numeroase variante fonetice ale semivocalelor *i* și *u*, mergînd de la fricative propriu-zise (*Y, w*)⁵ pînă la timbre vocalice cu diferite grade de deschidere; *i* poate chiar să dispară în exemple ca: *bătae, nevoe, scîntee* etc.⁶

Se poate observa că realizările fonetice ale semivocalelor *i* și *u* pot fi uneori identice (cel puțin ca impresie acustică) cu ale „falselor” semivocale *e* și *o*: *ba^ea* și *se^eara, ro^oa* și *b^oălă* sau că două vocale în hiat pot fi contrase într-un „diftong dependent”: *rokta, serōos, știut*.

O particularitate specifică vorbirii scenice (sau, cel puțin generalizarea ei) pare realizarea lui „pseudo-*i* final”: încercînd să mărcască perceptibilitatea acestuia, actorii îl transformă într-un suflu fricativ puternic: *ok'h' orb'h'*. Acest fapt corespunde observației că *i* șoptit tinde să ia aspectul unei fricative surde *h'* (p. 84). Autoarea atribuie acestui suflu palatal „un important rol fonematic”, deși, pe aceeași pagină, îl caracterizase ca „un clement

venească a limbii literare” mai curînd o variantă de pronunțare moldovenească superioară graiurilor locale, dar sub nivelul normei literare.

Cît privește distincția între uzurile cu preiotarea lui *e, i* inițiali și fără această preiotare, ea a fost prezentată în mod convingător, pentru pronunția literară, de către E. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, București, 1965, p. 96—97.

⁴ Transcrierea autoarei este fonetică; fonologic ar fi trebuit notat, ca la E. Petrovici, *pu'a, d'odată, stran'u, toată, Voarcă*.

⁵ În vorbirea literară, nu se observă totdeauna acest zgomot consonantic puternic al lui *i* și *u* în poziție inițială sau finală.

⁶ Bănuim că autoarea se gîndește în acest caz, la un fenomen de latență a iodului.

redundant" (p. 77). Inconsecvența pare să se datorească notării: se notcăză, de obicei, *rup'h'* dar, uneori, și *ruph'*, *elch'* (p. 87).

Nu sîntem de acord cu unii termeni folosiți de autoare. Termenul „pseudo-hiat” pare superfluu: cele două vocale nu se separă realmente, decît dacă intervine între ele ocluzia laringală, „coup de glotte”. „Elidare” sau „procedeu eliziunii” ni se pare impropriu pentru reducerea hiatului în exemple ca *hwat*, *imedyat* (p. 63) sau, în fonetică sintactică: *vin² aici*, *spun² așa* (p. 103), iar, în loc de *i* inițial „elidat” în *s-amfipt*, nu mă-mpotrivesc (p. 102) trebuia să se vorbească, evident, de afereză.

Semnalăm, în treacăt, cîteva scăpări din vedere ale autoarei: *k*, *g* sînt numite fricative (p. 20); *trandafir* este trecut printre neologisme (p. 78); potrivit notației *bunur'li*, *ceasur'le*, *valur'le* s-ar părea că avem o vibrantă palatală în aceste cuvinte, ceea ce nu corespunde impresiei acustice; în realitate, apare un *i* slab perceptibil; aceeași observație despre notația *izvorului*, în realitate *izvorului* (p. 78—79); pentru varianta lui *h* din *X'ermină* ve *X'ment* preferăm denumirea de velară palatalizată față de „postpalatală”, care nu spune mare lucru (p. 88); ni se pare dificil de pronunțat notația *Bopčh'nsk'h* (p. 99); se vorbește de „articolul genitival” lui (*lu*) în exemple ca *lui Ștefan*, *lu tata* (p. 115 și 116); *dară* este numit prepoziție (p. 192).

În sfîrșit, nu sîntem de acord cu interpretarea de către o specialistă a fricativei moldovenești *ș* ca un *ș* muiat; *aș'iga*, *ș'eva* etc. (p. 45, 130, 131, 133, 134). Această pronunțare a actorilor munteni, cînd vorbese „moldovenește”, are drept consecință anularea efectului cmotiv al replicilor în cauză, cel puțin pentru spectatorii moldoveni. Pentru frica iva bănățeană, autoarea folosește de altfel, notația consacrată prin ALR: *dus'e* (p. 131).

Dacă am insistat asupra unor aspecte discutabile ale lucrării, este tocmai pentru că sîntem conștienți de importanța și valoarea acestei cărți, atît pentru studierea pronunțării scenice cît și a pronunțării literare românești în general.

Dacă se pot face rezerve cu privire la interpretările fonologice ale L. Sfirlea (acestea au cel puțin meritul de a pune în evidență unele aspecte contradictorii ale teoriei lui E. Petrovici), în planul realității concrete a vorbirii, autoarea se dovedește o cercetătoare competentă, înzestrată cu spirit fin de observație. Faptul că nu se aduc multe date noi față de cercetările anterioare (ale lui Alf Lombard, S. Pușcariu, E. Petrovici, pentru a nu cita decît numele cele mai importante) dovedește, poate, nu atît faptul că pronunțarea românească literară nu mai are „taine” pentru cercetători, ci că această cercetare a fost împinsă pînă spre limitele observației directe, fără ajutorul aparatelor. Nefolosirea metodei instrumentale duce la o anumită limitare a acestei cercetări⁷. În schimb, se confirmă observațiile înaintașilor și se verifică într-un domeniu al pronunțării literare, la care anterior s-au făcut doar referiri incidentale.

Observații interesante, deși succinte, se fac cu privire la modificările sunetelor sub influența factorului afectiv; și aici apar cîteva observații noi față de cercetările anterioare.⁸

Capitolul *Note asupra elementelor prozodice* se înscrie printre puținele cercetări de acest fel asupra limbii române. Aici, mai mult ca oriunde, se face simțită lipsa unor cercetări de fonetică instrumentală, care singure pot analiza impresia acustică globală produsă de elementele suprasegmentate. Remarcăm efortul autoarei de a sistematiza datele cunoscute despre prozodia românească, de a aplica la limba română unele rezultate ale cercetătorilor străini și de a aduce unele contribuții proprii (în legătură, cu ritmul vorbirii, cu folosirea pauzei).

Cartea Lidiei Sfirlea este plină de observații și sugestii interesante cu privire la unele tendințe actuale ale pronunțării literare (uneori, poate, numai ale celei scenice), de aprecieri critice cu privire la unele neconcordanțe dintre percepțele ortografice și ortopice

⁷ S-ar putea observa că L. Sfirlea nu ține seama, chiar, de unele cercetări instrumentale, care nu corespund concepției teoretice admise, cum ar fi cele asupra diftongilor *ea* și *oa* (*Recherches sur les diftongues roumaines*, publiées par Al. Rosetti, Bucarest — Copenhague, 1959).

⁸ Principalul termen de referință rămîne, în această privință, lucrarea lui I. Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944.

și pronunțarea reală, la unele aspecte și „mode“ ale rostirii actorilor. Ea este instructivă nu numai pentru oamenii de teatru și pentru lingviști, cărora li se adresează în primul rând, ci pentru toți oamenii de cultură.

A. Turculeț

TUDOR VIANU ; *Opere 1, Scrieri literare*, Antologie, note și postfață de Gelu Ionescu. Ediție îngrijită de Sorin Alexandrescu, Matei Călinescu și Gelu Ionescu, Editura Minerva, București, 1971, 592 p.

Primul din cele zece volume prevăzute să apară în seria de *Opere* ale lui T. Vianu este structurat, după cum menționează editorii, pornind de la „cronologia disciplinelor abordate de autor“.

Se modifică în felul acesta proiectul mai vechi, din 1940, al scriitorului însuși, bazat pe criteriul sistematic, ce situa pe primul loc al apariției, studiile de filozofie ce pot fi considerate drept baza teoretică a celorlalte domenii de manifestare ale lui T. Vianu : estetica, critica și istoria literară, stilistica. Optîndu-se pentru o formulă de îmbinare a criteriilor, la alcătuirea prezentei ediții s-au inclus în volum pagini de creație literară propriu-zisă începînd cu anii de tinerețe ai lui Vianu : versuri proprii și traduceri din lirica universală, cugetări și poeme în proză inedite, note memorialistice și însemnări de călătorie.

Volumul, în ansamblul său, realizează un portret moral al lui T. Vianu, portret conturat de astă dată dinăuntrul subiectului care se mărturisește pe sine, confruntîndu-se cu timpul (în paginile de memorialistică), cu spațiul (în descrierea călătoriilor), cu oamenii din generația sa și din cele apropiate și în mod permanent cu arta și cultura. Imaginea ce se desprinde se află sub semnul exemplarității, ale cărei coordonate sînt respectate deopotrivă de om, de estet, de erudit.

Articolul *Ideii trăite*, întocmind „autobiografia intelectuală“ a autorului, devine un mic studiu de istorie a curentelor filozofice din primele decenii ale veacului, urmărindu-se răsfrîngerca acestora în gîndirea estetică a lui Vianu. Celor care vedeau, asemenea lui E. Lovinescu, în Vianu criticul generației sale și care s-au arătat ușor decepționați de preferința acestuia pentru estetică și filozofia culturii, li se propunea o altă perspectivă asupra acestei opțiuni ce oferea de fapt o platformă mai largă formației sale : „obiectul adevărat al criticii literare este opera unică, privită oarecum independent de legăturile ei. Îndată ce stabilești o filiație, o comparație, îndată ce grupezi mai multe opere, înlăuntrul activității unui singur scriitor și, cu atît mai mult, într-un curent, un tip de artă, o epocă de cultură, nu mai faci critică, ci istorie literară, estetică, filozofia culturii (...) felul firesc în care s-au legat ideile mele, m-au dus către comparație, către îmbrățișarea ansamblurilor mai largi, către generalizare“ (p. 133). Idealul urmărit rămîne în esență cel al unui «uomo universale», redus în cadrul epocii moderne la un specialist cu orizonturi cît mai largi ; de aici situația de „student etern“ a lui Vianu, înțelegînd prin aceasta informarea profundă, pe circumferințe tot mai întinse în planul culturii umaniste.

Plecînd de la amintirile păstrate despre personalități literare ale timpului : Macedonski, Ibrăileanu, Lovinescu, O. Densusianu, Rebreanu, Camil Petrescu, el compune portrete complete celor evocați, îmbrățișînd deopotrivă omul și opera. Portretul nu este însă al istoricului literar, ci al unui scriitor cu o nebanuită putere de a reînvia omul, cu o vibrație reținută în condei, trădînd printre rînduri pe moralistul ce descifrează în operele destinului autorului. Pretutindeni se recunoaște intenția de a lumina laturi mai puțin bănuite, sfărîmînd orice prejudecată în legătură cu figurile evocate. Paginile respective constituie în același timp documente prețioase pentru istoricul literar propriu-zis ce va descoperi mărturii despre cenacluri, reviste și cafenele literare, despre festivalurile de poezie simbolistă prezidate de Macedonski, despre Iașul literar al lui Ibrăileanu și primele întâlniri cu Camil Petrescu la seminariile de filozofie ale facultății de litere și filozofie din București.

Notele de călătorie probează în mare măsură formația martorului ce privește deseori peisajul cu ochii criticului de artă. Italia dezvăluie pretutindeni opoziția dintre artă și natură, prima încercînd să ia locul celeilalte, să o depășească. Civilizația țării îi apare

lui Vianu puternic măreată de ruptura între epoca antică și cea medievală, fără putință de reconciliere; vestigiile antichității emanând tristețea unui sfârșit iremediabil; evul mediu, dimpotrivă, dezvăluie în artă adâncimile sufletului, sentimentul metafizic al lumii ce se prelungește spre zorii Renașterii și eliberează spiritul omului așezat acum în centrul naturii și socialului. Călătoria oferă satisfacții deopotrivă omului și estetului, un prilej de a trăi în concret, încântarea cunoașterii, pînă atunci numai livești a unei civilizații și culturi: „Călătoria este în mare măsură un joc al afinităților electice, un excitant al imaginației și al memoriei ereditare a spiritului cultivat, probînd în om suplețea și universalitatea culturii lui. Nu călătorim pentru a ne instrui, cît pentru a ne regăsi în posibilitățile noastre tainice și multiple“ (p. 327).

Dacă Italia, Germania, Viena sînt văzute cu o emoție reprimată într-o observație exactă, absorbită în niște mici capitele eseistice despre urbanistică, pictură, religie, istorie, filozofie, călătoria în India este consemnată într-o cu totul altă tonalitate. Orientul co-virșește prin impresia produsă și autorul se regăsește ca orice european un suflet ingenuu asaltat de emoții puternice. Eruditul, omul cult e uitat, călătorul se abandonează misterele unui continent și ale unei umanități deosebite ce ignoră sentimentul istoriei care obsedează Occidentul european, unde timpul alătură și face să coexiste, după legi ale armoniei necunoscute nouă, stranii contraste. Autorul încearcă să capteze și să comunice ael suflu vital ce include deopotrivă oamenii, natura, animalele, între care nu există incompatibilități, unde existențele se întrepătrund.

Scrierile literare au meritul de a aduna și publica toate pociile autorului, adăugînd volumului de versuri din 1957 creații inedite sau apărute în perioade doar, aparținînd unor etape de vîrstă diferite. Poezia lui T. Vianu este una ocazională în sensul înalt al cuvîntului aplicat cu același înțeles și poeziilor lui Goethe. Poetul ridică confesia și individualul la scara unor adevăruri general valabile, exprimate în enunțuri de factură clasică. Pudoarea în destăinuire conferă o doză de răceală lirismului. Prin lirică portretul lui Vianu capătă laturi noi ce vin să precizeze cu un spor de nuanțe fondul trasat de întregul volum.

În final se desprinde un caracter complex de o mare integritate morală, reținut în expansivitățile temperamentale, cu o mare conștiință a cuvîntului rostit, asupra căruia va stărui îndelung pentru a-i smulge tonul esențial de maximă sinceritate și simplitate. Paginile conduc spre procesul tainic al formării unei naturi echilibrate, intrate în armonie cu ea însăși și cu universul, proces nu lipsit de tragism și de îndoieli.

Algeria Simota

AL. ZUB. *Mihail Kogălniceanu. 1817—1891. Biobibliografie*, Editura enciclopedică română și Editura militară, București, 1971, 654 p.

Rod al unei pasiuni științifice deosebite și al unei munci impresionante, această lucrare se înscrie în rîndul celor de acest fel ca un model atît datorită structurii sale enciclopedice cît și rigurozității cu care este întocmită. Pornind de la ideea „restituirii integrale a unei opere atît de semnificative pentru dezvoltarea culturală a poporului român“ (p. VII), restituire pe care epoca noastră o presupune, Al. Zub a cuprins în *Biobibliografie* tot ce a scris Kogălniceanu și ceea ce s-a scris despre viața și opera sa; înregistrînd în această lucrare, sistematic și cu spirit critic, un material extrem de bogat, autorul aduce o contribuție importantă la cunoașterea operei kogălniceniene, necercetată încă în toate laturile sale. Biobibliografia lui Al. Zub oferă, de asemenea, pentru prima dată o imagine de ansamblu asupra multilateralei activități a marelui moldovean care, fie că și-a risipit cu dărnicie scrisul în publicații de tot felul, fie că și-a consacrat energia înfăptuirii unor mari acte politice, a contribuit în chip hotărîtor la cititorirea culturii moderne românești și a statului român. În ciuda unor dificultăți generate nu atît de bogăția materialului bibliografiat, cît mai ales de necesitatea unor ample cercetări pentru determinarea contribuțiilor lui Kogălniceanu nesemnate sau publicate sub pseudonim, Al. Zub a reușit să întocmească

o lucrare în care structurarea metodică a materiei se întemeiază nu numai pe excelența cunoaștere a operei lui Kogălniceanu ci și pe rezultatele cercetărilor întreprinse de autorul *Biobibliografiei*. Astfel, pe lângă identificarea anterioară apariției acestei cărți a unor scrieri necunoscute ale lui Kogălniceanu de către Al. Zub, paternitatea altor lucrări este stabilită pentru prima dată în această biobibliografie, după cum datarea sau redatarea altor scrieri au permis autorului ei o mai bună încadrare a acestora în cronologia operei kogălniceniene.

Compartimentînd materialul bibliografiat, autorul a separat opera de referințe și lucrările originale de traduceri, a grupat lucrările pe domenii de activitate și a înregistrat aparte opera de colaborare, ordonînd cronologic titlurile în cadrul fiecărei rubrici. În acest fel, bogata activitate a lui Mihai Kogălniceanu ca îndrumător cultural, scriitor, editor, istoric, bărbat de stat sau diplomat poate fi ușor urmărită, lucrarea înfățișîndu-se cititorului ca un instrument de lucru deosebit de util. Comentariile și judecățile de valoare ale autorului contribuie, de asemenea, la orientarea sigură a cititorului în problematica unei opere complexe în care altmînteri interferențele sînt mai greu de urmărit. Claritatea și rigurozitatea formulărilor lui Al. Zub sporesc interesul cititorului pentru lucrare la parcurgerea ei.

Interesînd în chip firesc un cerc larg de specialiști, reclamat de complexitatea operei bibliografiate, lucrarea lui Al. Zub reține în primul rînd atenția istoricului literar. De altfel, lucrarea se și deschide cu capitolul privind scrierile literare ale lui Kogălniceanu grupate în trei secțiuni: 1) opere originale, localizări și prelucrări, 2) opere de colaborare și 3) traduceri. Acest capitol prilejuiește autorului bibliografiei unele considerații noi pe marginea unor scrieri inedite ale lui Kogălniceanu, integrate acum cu mai multă certitudine operei kogălniceniene. Schița *Idei greșite*, de pildă, atribuită pînă acum cînd lui Kogălniceanu, cînd lui Ion Ghica, este înregistrată, pe bună dreptate, ca operă de colaborare, deoarece intervențiile lui Kogălniceanu în textul lui Ion Ghica și adăugarea inițialei scriitorului moldovean la prenumele celui de al doilea scriitor reclamă dubla paternitate a scrierii. Au fost înregistrate, de asemenea, în acest capitol, lucrări inedite ca *Jurnalul intim din 1833, Lecție guvernamentală trimisă domnului Țării Românești, O cestiune moldovenească. Madrigalul Unei cafele*, pe care Perpessicius îl atribuisese ipotetic lui Kogălniceanu, arată că acesta n-a scris numai cele opt versuri dedicate, în 1847, unci călugărițe. În sfîrșit, o schiță de moravuri publicată în 1860, ca foileton în „Steaua Dunării” și *O scrioare a unui nou Abilard*, analizată mai pe larg de Al. Zub după apariția *Biobibliografiei* în tomul precedent al acestui „Anuar”, îmbogățese opera consemnată în acest capitol, cum, de altfel, referiri noi la problematica primelor două capitole se întîlnesc pretutindeni în volum. Caracterul monografic al acestei biobibliografii reclamă, de aceea, o consultare mai cuprinzătoare a ei de către cercetător.

Utilitatea biobibliografiei este întregită de o cuprinzătoare *Introducere*, din care nu lipsește, de asemenea, contribuția științifică a autorului, de o substanțială cronologie a vieții și operei lui Kogălniceanu și de indicii de materii și de persoane.

Aducînd prin această lucrare o contribuție de seamă la cunoașterea vieții și operei lui Mihail Kogălniceanu, Al. Zub a îmbogățit istoriografia noastră cu o lucrare pe cît de necesară, pe atît de utilă, care, neîndoielnic, va înlesni în mare măsură cercetările asupra moștenirii culturale a unuia din ctitorii culturii românești.

I. C.

HORIA NESTORESCU-BĂLCEȘTI, Nicolae Bălcescu. Contribuții bibliografice. Cu un studiu introductiv de Dan Berindei. Editura enciclopedică română, Editura militară, București. 1971, 398 p.

Bibliografia închinată vieții și operei lui Nicolae Bălcescu este a doua lucrare de acest gen din seria inițiată de curînd de Editura enciclopedică română în colaborare cu Editura militară. Prima (Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu*) este realizată de un istoric, decis

să-și alcătuiască singur instrumentele de lucru necesare pentru viitoarele sinteze. Bibliografia *Nicolae Bălcescu* este, atât cât ne putem da seama din felul cum a fost concepută, cartea unui muzeograf pasionat care adună cu devoțiune orice măturie oricât de puțin legată efectiv de viața și opera scriitorului studiat. *Cronologia* lui N. Bălcescu, de pildă, începe la... 1459, adică la prima mențiune documentară a toponimului Bălcești; capitole speciale înregistrează prezența lui Bălcescu în tratate și manuale școlare, în muzee și expoziții, în pictură și muzică, în numismatică, sigilografie, filatelic etc. Depășind limitele unui instrument de lucru, unele preocupări ale bibliografului sînt, poate, excesive, născute dintr-un adevărat cult pentru marel revoluționar român, dar au, fără îndoială, meritul de a da o imagine exactă a pătrunderii și răspîndirii operei lui Bălcescu în cultura noastră și a ecoului activității sale, în străinătate.

Cele 1350 de note bibliografice sînt împărțite în patru mari secțiuni: scrierile lui Nicolae Bălcescu, cronici și documente editate de el: *Cîntarea României* (bibliografiată separat din cauza controverselor legate de atribuirea operei) și, în sfîrșit, scrierile despre N. Bălcescu. Fiecare secțiune este, la rîndul ei, împărțită în mai multe capitole (după criteriul tematic), iar în cuprinsul lor, titlurile bibliografiate sînt înșirate în ordine cronologică. Diviziunea este adaptată specificului activității lui Bălcescu, cât și destinului deosebit al operei sale, avîndu-se în vedere și varietatea sепopurilor pentru care poate fi consultată lucrarea.

Secțiunea a IV-a (scrieri despre Bălcescu), care ne-a interesat în mod deosebit, constituie cel mai complet catalog al referințelor critice despre opera și activitatea lui Bălcescu, de la lucrări de sinteză și monografii pînă la articole comemorative și ocazionale. Dintr-o sumară confruntare a acestei secțiuni cu fișierul bibliografic al *Dicționarului literaturii române*, în pregătire la Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor din Iași, semnalăm totuși cîteva omisiuni, dintre care unele sînt cu totul surprinzătoare față de rigoarea exemplară cu care a fost realizată, în genere, lucrarea lui H. Nestorescu-Bălcești: M. Strajanu, *N. Bălcescu*, în „Tribuna literară”, 1900, nr. 115, Const. N. Stănescu, *N. Bălcescu*, în „Anuarul Școlii Vasile Lupu”, 1927—1928, p. 114—123, Maria Cociu, *Din Amintirile mele din copilărie despre Nicolae Bălcescu* (traduse din „Le Moment” din 17 ianuarie 1937) în „Gazeta cărților”, 1938, VII, nr. 19 și 20, I. M. Rașcu, *N. Bălcescu: Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, în volumul *Alte opere din literatura română*, București, 1938, p. 120—143, G. Călinescu, *N. Bălcescu*, în „Tribuna poporului”, 1944, nr. 74 din 29 noiembrie, Șerban Cioculescu, *Un centenar uitat*, în „Lumea”, 1945, nr. 14, Petru Comarnescu, *1 iunie 1819, ziua nașterii lui Bălcescu*, în „Națiunea”, III, 1948, nr. 652, 659, 660, D. Popovici, *Literatura revoltei: N. Bălcescu*, în volumul *Romanismul românesc*, București, Editura Tineretului, 1969, p. 462—484. Surprinde, de asemenea, ținînd seama de concepția generală a lucrării, absența unui capitol *Bălcescu, personaj literar*, în care ar fi intrat, printre altele, și scrierile cuprinse în antologia alcătuită de Valeriu Răpeanu (*Tribunul*, București, Editura militară, 1968), omisă și ea, nu știm de ce, din bibliografie.

L. Volovici

MIRCEA AVRAM, *Catalogul manuscriselor literare*, Sibiu, Biblioteca „Astra”, 1971, 92 p.; ELENA DUNĂREANU, *Almanahuri, anale, anuare sibiene*, Sibiu, Biblioteca „Astra”, 1971, 148 p.

Serviciul de informare bibliografică al bibliotecii sibiene a pregătît și a tipărit în ultimii ani numeroase lucrări bibliografice¹, folosind fondurile de manuscrise, cărți, pe-

¹ Elena Dunăreanu, *Presa românească sibiiană (1851—1968)*, Sibiu, 1969; Elena Dunăreanu, *Calendarele românești sibiene (1793—1970)*; Elena Dunăreanu și Mircea Avram, *Presa sibiiană în limba germană (1778—1970)* ș. a.

riodice, almanahuri, anuare, calendare și fotografii existente în posesia bibliotecii „Astra”. Toate aceste publicații s-au bucurat de o bună primire din partea celor interesați în studierea istoriei culturale și literare românești. Ele vin să pună la dispoziția cercetătorului o vastă, deși nu completă, informație asupra unor fonduri documentare pe care doar fondurile adăpostite de marile biblioteci din București, Iași și Cluj le depășese în ceea ce privește însemnătatea. Această sumară prezentare se referă doar la două din ultimele scrieri bibliografice editate la Sibiu și anume la *Catalogul manuscriselor literare* (Mircea Avram) și la *Almanahuri, anale, anuare sibiene* (Elena Dunăreanu), ambele apărute în cursul anului 1971. Prima dintre aceste lucrări trece în revistă colecția de manuscrise literare românești a bibliotecii. Colecția cuprinde, în primul rând, manuscrise literare provenind din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea, dar și altele mai vechi sau din vremuri mai apropiate de noi. Grupul cel mai mare de documente au parvenit bibliotecii din două surse: prima este donația Aureliei Vulcan, soția lui Iosif Vulcan, donație care însumează evasitotalitatea manuscriselor redactorului „Familiei” precum și cele pe care colaboratorii revistei i le-au trimis în cei aproximativ 39 de ani de apariție. Cealaltă donație, făcută de cunoscutul om de litere Horia Petra-Petrescu, este, de fapt, arhiva revistei „Luceafărul”, revistă apărută la Budapesta și, mai apoi, la Sibiu între anii 1902 și 1914. Cele două periodice au fost, în bună măsură, o reală oglindă a vieții sociale și literare din Transilvania timp de mai multe decenii. Arhivele lor sînt, din această cauză, o mărturie cum nu se poate mai elocventă a intensei activități culturale din această parte a țării în toată perioada de apariție a „Familiei” și, apoi, a „Luceafărului”, și, mai mult decît atît, ele constituie și o nouă dovadă a deplinei unități culturale și literare care exista atunci în rîndurile românilor de pretutindeni. Astfel, dintre manuscrisele prezentate, multe provin de la scriitorii și publiciștii din Moldova, Bucovina sau Muntenia (Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, B. P. Hasdeu, Al. Vlahuță, I. L. Caragiale, D. I. Zamfirescu, Matilda Cugler-Poni, I. G. Sbiera ș. a.). Nu lipsesc, cum s-a mai arătat, nici mărturiile documentare deaspre viața literară a Transilvaniei, colecția cuprinzînd manuscrise rămase de la cei mai importanți scriitori transilvăneni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului al XX-lea (Ioan Slavici, George Coșbuc, Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Emil Isac), alături de cele la fel de interesante ale literaților cunoscuți mai puțin sau deloc (Aron Denusșianu, Petre Dulfu, Ion Gorun, Maria Cunțan, Elena din Ardeal (Elena Simțion), Vasile Ranta Buticescu, Tit Chitul, Maria Baiculescu, Teodor V. Păcățianu, Ecaterina Pitiș, Lucreția Rudow-Suciu, Alex. Țințariu). Colecția cuprinde și peste 100 de manuscrise ale lui Iosif Vulcan din timpul adolescenței, din perioada activității la periodicele „Umoristul”, „Aura Română”, „Concordia” și din epoca de maturitate a muncii sale scriitoricești. Cum I. Vulcan avea obiceiul de a nota diverse observații, de a menționa unele evenimente sau relații chiar pe manuscrisele primite de la colaboratori, cercetătorul poate găsi în acest adevărat „jurnal” al redactorului „Familiei” numeroase informații de natură istorico-literară.

Catalogul este redactat cu o lăudabilă atenție pentru precizia datelor, pentru exactitatea titlurilor și pentru descrierea manuscriselor. Acestea sînt înregistrate în ordinea alfabetică a numelor de autori, iar atunci cînd un scriitor are mai multe lucrări s-a recurs la ordinea alfabetică a titlurilor. Descrierea fiecărui manuscris s-a făcut respectîndu-se normele în vigoare. La cele nesemnate s-a dat numele autorului între paranteze drepte, iar la lucrările netitrate s-au dat, de asemenea între paranteze drepte, primul vers sau primele cuvinte ale textului. Din cadrul acestor indicații tehnice, fără discuție utile, face parte și înregistrarea cotelor sub care piesele respective figurează în colecțiile bibliotecii „Astra”.

Dar mult mai interesante sînt o altă grupă de observații pe care catalogul le menționează și anume cele referitoare la proveniența manuscriselor, la caracterul lor edit sau inedit, la deosebirile textului tipărit în raport cu cel manuscris, atunci cînd aceste deosebiri există, la eventualele însemnări făcute pe manuscrise etc. Li se alătură un număr de scrisori, primite de I. Vulcan, în același timp cu colaborările, de la V. Alecsandri, I. G. Sbiera, Emil Isac, Al. Țințariu, George Marianu și Cornel Sinjoanu. Ar fi fost bine ca la fiecare dintre ele să se specifice dacă este inedită, dacă i s-a răspuns etc. De asemenea, ar fi fost bine să se actualizeze ortografia titlurilor și referințelor folosite în textul *Observațiilor*.

Un indice de nume, un altul de publicații periodice și un al treilea de localități ușurează întrebuintărea catalogului.

Deși cuprinde puține informații de ordin literar și lucrarea Elenei Dunăreanu poate fi considerată mai mult decât binevenită, în primul rând pentru că se ocupă de anuare, anale și almanahuri, grupă de publicații periodice mult mai puțin studiată decât ziarele, revistele și calendarele și, în al doilea rând, pentru că vine să completeze merituosă serie de lucrări ale aceluiași autoare, dedicată publicațiilor periodice sibiene².

Sînt incluse în această bibliografie almanahurile, analele și anuarele tipărite la Sibiu, Rășinari și Cușterița (localitate care face parte astăzi din Sibiu). Au fost, de asemenea, înregistrate și publicațiile apărute la Sibiu o perioadă de timp, dar care ulterior și-au schimbat locul de apariție. În scopul realizării unei liste cât mai complete s-au cercetat, pe lângă colecțiile de periodice ale bibliotecii „Astra”, și cele ale Bibliotecii Mitropoliei și ale Bibliotecii Muzeului Brukenthal din Sibiu precum și colecțiile Bibliotecii Academiei R.S.România. Limitele cronologice alese sînt între anii 1880, primul an de apariție al „Analelor Asociațiunii transilvane” și 1948, anul în care „Anuarul Academiei teologice „Andreiane” apărea pentru ultima dată. Ordinea în care publicațiile sînt înregistrate este cea alfabetică, la ficcare notîndu-se și depozitul unde se găsește. O descriere amănunțită a conținutului, căreia i se adaugă, de cîte ori este cazul, reproducerea integrală a prefețelor, vin să completeze fericit bibliografia, alături de un indice cronologic, unul de nume și unul de edituri și tipografii.

R. Zăstroiu

Ethnologie générale, volume publié sous la direction de Jean Poirier, Paris, Gallimard, Encyclopédie de la Pléiade, 1968, 1907 p.

O lucrare asemănătoare, ca idee, aceeași pe care o prezentăm aici a fost inițiată în Franța, în urmă cu aproape un sfert de veac, de etnologul Maurice Leenhardt. Din mai multe motive însă, între care esențiale par să fi fost vastitatea materialului și lacunele serioase în bibliografia unor discipline conexe, colectivul condus de Leenhardt nu a reușit decât să schițeze cadrul lucrării, redactînd doar o *Introducere* și o *Prefață*, rămase și acelea nepublicate. Ideea nu a fost totuși abandonată. Două decenii mai tîrziu, în 1968, un fost colaborator al lui Leenhardt, prestigiosul etnolog Jean Poirier, beneficiînd de colaborarea a cînzei dintre cei mai buni specialiști ai Franței, în acest domeniu, publica volumul de față, anunțînd totodată că va fi urmat de altele două, menite să ofere împreună o panoramă generală a etnologiei pe plan mondial. Jean Poirier, animatorul necobosit și poate cel mai fecund dintre coautorii *Ethnologiei generale*, prima lucrare de acest gen în limba franceză, aduce astfel un frumos omagiu înaintașului său.

După acest tratat de etnologie generală, care este volumul I (a se vedea mai ales lucrările cuprinse în partea a doua a cărții), autorii și-au propus ca în volumele următoare (plănuit să apară în 1969 și 1971) să se ocupe de cercetarea diferitelor culturi (etnii) de pe glob, așa încît aportul ficcării unor popor să fie discutat în contextul marilor teme ale civilizației tradiționale. Și pentru o mai bună înțelegere a faptelor, comentariile vor fi susținute de ilustrații și completate cu hărți etnice și bibliografii.

De altfel, principiile metodologice asemănătoare i-au călăuzit pe autori și în alcătuirea primului volum. Capitolele consacrate cartografierii și reprezentării grafice în etnologie, antropologiei fizice sau tehnologiei culturale, ca să nu ne oprim decât la acestea, sînt însoțite de numeroase hărți, diagrame, grafice, schițe și desene explicative, deosebit de utile pentru o cit mai bună înțelegere a expunerilor.

² V. Elena Dunăreanu, *Presa românească sibiiană (1851—1968)*, Sibiu, 1969 și Elena Dunăreanu, *Calendarele românești sibiene (1793—1970)*, Sibiu, 1970.

Problemele care fac obiectul volumului în discuție sînt grupate în trei secțiuni mari : *Histoire et méthodologie*, *Les disciplines ethnologiques* și *Confrontations*. Astfel concepută lucrarea își propune să fie „un traité complet, qui puisse satisfaire aux exigences pédagogiques de la formation universitaire de l'ethnologue (bien entendu, en constituant seulement une introduction aux lectures, aux travaux pratiques et aux enquêtes), et en même temps mettre l'accent sur des problèmes ou des disciplines pour lesquels rien n'existe, ou à peu près rien, en langue française“ (p. IX).

Cele trei părți ale *Etnologiei generale* reușesc aproape patruzeci de studii și articole, de etnografie, etnologie economică, etno-demografică, lingvistică, etnomuzicologie, antropologie fizică, tehnologie culturală, antropologie socială și culturală, etnologie juridică, mitologie, geografie umană, genetică, etnobotanică, etnominerologie, psihanaliză, estetică etc., destinate, cu precădere, cercetătorilor din domeniul științelor sociale. Printre autori se numără Jean-Paul Lebeuf, Jean-Louis Boutillier, Françoise și Michel Izard, André — G. Haudricourt, Gilbert Rouget, Henri — V. Vallois, Jean Michéa, Paul Mercier, Henri Lévy-Bruhl, Roger Bastide, Mariel Jean-Brunhes Delamare, Jean Sutter, Jacques Millot, Sacha Nacht, Pierre Francastel, André Leroi-Gourhan ș. a.

Să ne oprim, pe scurt, asupra citorva contribuții. Studiul lui Jean Poirier, *Historie de la pensée ethnologique*, reține atenția atît prin aria largă de investigație, cît și prin însemnătatea problemelor abordate. După o retrospectivă asupra originilor gîndirii etnologice (urmărite de la Herodot și Pliniu cel Bătrîn pînă în zilele noastre), autorul delimitează diversele tendințe și curente de idei care au străbătut etnologia contemporană, pentru ca în cele din urmă să discute stadiul actual al cercetărilor etnologice în mai multe țări ale lumii : Anglia, S.U.A., Franța, U.R.S.S., Japonia, Italia ș. a.

Dintre lucrările metodologice, cu referiri speciale la tehnica de anchetă, remarcăm, îndeosebi, contribuția lui Jean-Paul Lebeuf, *L'enquête orale en ethnographie*. Fără a fi întru totul originale, ni se par notabile opiniile sale în legătură cu importanța cunoașterii terenului etnografic („Le terrain constitue pour l'ethnologue la plus solide des assises, qu'il ne peut jamais abandonner complètement...“ (p. 184), precum și acelea referitoare la folosirea mijloacelor tehnice în realizarea anchetelor. „L'utilisation permanente de moyens mécaniques au cours des enquêtes, les rend plus efficaces et plus complètes... mais ils sont insuffisants pour constituer une méthode... Le crayon et le bloc constituent le matériel fondamental de l'ethnologue de terrain“ (p. 196).

În fine, se cuvine subliniat și faptul că o bună parte din cercetările incluse în această carte sînt întreprinse în Franța pentru prima oară (a se vedea, spre exemplu, analiza mitului făcută de Roger Bastide), sau se numără printre cele mai de seamă realizări în domeniul respectiv. Edificator, pentru situația din urmă, este studiul lui Paul Mercier, *L'anthropologie sociale et culturelle*, considerat a fi singura introducere în antropologia generală, existentă în prezent în Franța. (Cartea lui Claude Lévi — Strauss, *Anthropologie structurale*, are unele limite în această privință) spune J. Poirier, deoarece se oprește, mai ales, asupra problemelor particulare ale acestei științe).

Sînt menționate și o serie de contribuții bibliografice românești sau privitoare la domeniul românesc. Referindu-se la specificul anchetelor de etnomuzicologie, Gilbert Rouget recomandă, cu căldură, lucrările lui C. Brăiloiu și B. Bartok, pe care le consideră adevărate „recueils de conseils pratiques d'autant plus précieux qu'ils sont dus à des savants qui furent à la fois des collecteurs infatigables et de grands théoriciens“. (p. 334). Într-un alt capitol, *Problèmes d'ethnographie européenne*, Marcel Maget, vorbind de cercetarea monografică, situează monografia satului Nerej¹ printre cele mai bune lucrări de acest fel din Europa. Ca metodă, observă Maget, este chiar un caz limită deoarece „tous les aspects de l'univers local y sont étudiés un par un par différents spécialistes réunis en équipe... et ceci non en coupe instantanée mais dans son évolution depuis le XVIII-e siècle et même, pour les points ou les archives et la comparaison le permettent, depuis le XV-e siècle (p. 1320).

Trebuie să observăm totuși că, raportate la diversitatea domeniilor luate în discuție în această carte, referințele bibliografice românești, și nu numai cele românești, sînt destul

¹ *Nerej, un village d'une région archaïque*, vol. I — III, București, Institut de sciences sociales de Roumanie, 1939.

de sărace. Se recurge prea adesea la bibliografia franceză, pentru lămurirea unor chestiuni de etnologie generală. De aici și unele concluzii mai puțin convingătoare.

În general, bibliografia avută în vedere de autori, inserată la finele fiecărui capitol este privită critic. Ei nu se opresc, decât în trecere, asupra unor fenomene investigate anterior și soluționate de alți cercetători. Stăruințele lor devin însă insistente atunci când anumite interpretări apar eronate ori lacunele bibliografice sînt evidente. Bunăoară, probleme ca : înregistrarea statistică, ancheta economică, ancheta de etnomuzicologie sau filmul etnografic, care, altă dată, au suscitât într-o mai mică măsură interesul specialiștilor se bucură acum de o prezentare atentă.

I. H. Ciubotaru

„Manuscriptum“, *Revistă trimestrială editată de Muzeul literaturii române*, I, 1970, nr. 1 — III 1972, nr. 1 (6)

Apărută în 1970, revista „Manuscriptum“ s-a afirmat ca o publicație de prestigiu. În fruntea unui grup de cercetători alcătuint un colectiv redacțional animat de pasiune, ce-și impunea ca linie de conduită discreția și sobrietatea, regretatul Perpessicius schița în articolul *Programul nostru* (I, 1) profilul publicației. „Manuscriptum“ își propunea o activitate de pionierat în direcția valorificării unor fonduri documentare importante — cel al *Muzeului literaturii române* în primul rînd, precum și ale altor instituții similare din țară, ale diferitelor arhive etc. Adresîndu-se în primul rînd unui public de specialitate căruia îi oferea „deschideri“ spre capitole de istorie literară mai puțin accesibile, „Manuscriptum“ s-a dovedit încă de la apariție un instrument de lucru deosebit de necesar. Fără a se abate pe parcurs de la normele trasate inițial, cu dezideratul fundamental al tipării *documentului literar inedit*, cu restricții și tabuuri asupra comentariului de istorie și critică literară ori tentațiilor eseistice, revista și-a creat o diversitate de rubrici, din interferența și succesiunea cărora se întregesc adesea adevărate portrete ale unor scriitori, se configurează o atmosferă ori un peisaj literar. Se conturează de la început tendința de a asigura un centru de greutate, de a delimita un eveniment care să marcheze apariția fiecărui număr. „Manuscriptum“ I, 1 stă sub semnul începuturilor, al clovenței lui Perpessicius din articolul-program, după cum nr. III, 6, sub cel al aniversării unui an de existență, al precizării și afirmării „crezului inițial“. Revista comemorează apoi, 90 de ani de la nașterea lui Mihail Sadoveanu (II, 2), omagiază a 50-a aniversare a creării Partidului Comunist Român (II, 3), evocă personalitatea lui Nicolae Iorga (II, 4) — sau dedică un reținut dar nu mai puțin patetic „in memoriam“ lui Panaitescu-Perpessicius (II, 5). În sfîrșit, paralel cu preocupările consacrate propriei aniversări, „Manuscriptum“ III, 6 susține încă o triplă comemorare: zilele Eminescu, Creangă-Caragiale. Se poate constata în toate acestea preocuparea revistei de a se situa, în măsura posibilităților sale, în actualitate, ca ferment al ei.

Numeroasele pagini din corespondența scriitorilor li se consacră cu consecvență rubricile : *Epistolar*, *Din corespondența criticilor*, *Scriitori români în arhive străine*, *Scriitori străini în arhive românești*, ultimele două semnificative în privința raporturilor stabilite într-un anumit moment istoric între literatura română și alte literaturi, a încadrării sale în contextul cultural al epocii. „Manuscriptum“ publică astfel pagini din corespondența: Hermiona Asachi-Quinet-Jules Michelet și Victor Hugo, B. P. Hasdeu — Franz Miklosich, Jan Urban-Jarnik-Titu Maiorescu, Benedetto Croce — Mihail Dragomirescu, John Galsworthy — Marcu Beza, Panait Istrati — Romain Rolland, Rămiro Ortiz — I. E. Torouțiu, T. S. Eliot — Alfred Margul Sperber, Paul Valéry — George Oprescu. Corespondența publicată în paginile revistei depășește adesea valoarea strict documentară, aducînd, pe lângă unele aspecte biografice inedite, mărturii asupra împrejurărilor apariției unor opere literare, considerații estetice, aprecieri la adresa unor contemporani etc. În această ordine se înscriu scrisorile lui G. Ibrăileanu către Paul Zarifopol (I, 1), corespondența lui

N. Iorga cu o seamă de scriitori (II, 4), schimbul de epistole între E. Lovinescu și Hortensia Papadat-Bengescu, ca și extrasele dintr-un *Journal de lucru* al lui M. Dragomirescu, comentînd o corespondență a sa cu I. L. Caragiale (II, 5).

Revista *Muzeului literaturii române*, în încercarea de a prezenta fenomenul literar românesc în toată amploarea și complexitatea sa, și-a propus, de asemenea, să faciliteze posibilitatea urmării procesului de creație al unor opere, de la primele tribulații și ezitări pînă la desăvîrșirea artistică. Rubricile complementare *Per aspera...*, *Ad astra* așează, paralel, pagina de „laborator” cu profesiunea de credință și crezul estetic. Cea dintîi înfățișează, pe baza studiului manuseriselor rămase, pagini din laboratorul de creație al lui Ion Vinea, Gib I. Mihăiescu, I. L. Caragiale (este vorba de ultima încercare dramatică a scriitorului, proiectata comedia *Titircă, Sotirescu et c-nia*). Romulus Vulpescu prezintă, în cadrul aceleiași rubrici, în completarea ediției apărute în 1970, câteva versuri inedite „ocasionale” ale lui Ion Barbu. Într-un studiu întreprins de Al. Oprea asupra corespondenței scriitorului cu Romain Rolland, se încearcă dacă nu o contradicție a „mitului” spontaneității scrisului lui Panait Istrati, așezarea acestuia la baza unor dramatice căutări de sine ale autorului lui *Codin*.

Ad astra readuce în actualitate un ciclu de conferințe vizînd „procesul de creație al operelor proprii” aparținînd scriitorilor Liviu Rebreanu, Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, o conferință radiodifuzată a lui V. Voiculescu și cea despre „specificul românesc”, datînd din 1928, a lui Oskar Walter Cisek, precum și un „autoportret” al lui Victor Ion Popa, prilejuit de o corespondență a scriitorului cu Jan S. Kvapil, traducătorul în limba cehă a romanului *Velerim și Veler Doamne*. Se înfățișează astfel *tipuri* diferite de creatori, se dezvăluie detalii de incontestabil interes pentru istoria literară, după cum se propun atenției posibilități noi de lectură și interpretare. Un exemplu l-ar putea constitui, în acest sens, considerațiile lui V. Voiculescu asupra „poeziei tradiționaliste” (I, 1), o veritabilă contribuție teoretică și în același timp o mărturisire a crezului artistic al scriitorului, mult mai cuprinzător decît îl anunță titlul, afirmînd o înțelegere a conceptului de *tradiție*, cu numeroase posibilități de verificare și valorificare actuală: „Singurul chip de a interesa alcătuirea omenirii, afirmă scriitorul, este să fim noi înșine. Numai prin personalitatea noastră autentică, prin individualitatea noastră, putem trăi în universal” (I, 1, p. 98).

Într-o desăvîrșită armonie cu rubricile în discuție, cea de „mărturisiri literare” înfățișează ipostaze contemporane ale acelei tradiții a exigenței de sine, a aspirațiilor umaniste ale culturii și literaturii noastre. Se confesează, cu emoție stăpînită, scriitorii Victor Eftimiu și Al. Philippide, profesorii Andrei Oțetea și Șerban Cioculescu. Paginilor inedite de literatură beletristică propriu-zisă revista le rezervă un capitol special, intrînd semnăturile unui mare număr de scriitori: M. Sadoveanu, I. Teodoreanu, O. Goga, Anton Holban, Dan Botta, Panait Istrati, Eusebiu Camilar, Tudor Arghezi.

Un număr de rubrici menite să determine colaborări, să stabilească „dialoguri” cu publicul cititor, completează sumarul: *Curier*, *Restabiliri*, *Amintirea caselor*, *Spicuri* (din care se rețin în numărul III, 6, „autografele” Blaga și Arghezi pentru Domnița Gherghinescu Vania), *Ecouri*, diverse *Comemorări*. „Manuscriptum” III, 6 introduce rubrica nouă intitulată *Ipoteze*, alături de cea cu o mai veche „tradiție”, *Revelația documentului*. Ambele adaugă publicații, de fiecare dată, o notă în plus de surpriză și inedit, amintind singura compensare îngăduită acelei „dulci torturi” a manuserisului, de care vorbea Persepolis.

Ca rubrici de lucru, *Fișier bibliografic* și *Cresterea colecțiilor* rămân deosebit de utile, chiar dacă sînt susceptibile de îmbunătățiri. O mențiune merită cu prisosință iconografia, prezentarea grafică în genere a revistei (rubrica *File de album*, în mod special).

Trebuie de asemenea subliniat faptul că, în ciuda mării diversități a rubricilor, variînd adesea de la număr la număr, nu numai în privința conținutului dar și a modului de prezentare, revista nu se „mozaicează” excesiv, reușînd să-și afirme aria largă de preocupări și să asigure o anumită continuitate, cu fiecare nouă apariție.

Nu ar fi necesară și prin nimic justificată o discuție în legătură cu importanța documentelor publicate de „Manuscriptum”. O anume ierarhizare, subordonată unor necesități de ordin practic în primul rînd, decurge totuși din profilul și ponderea fiecărei rubrici în parte. Uneori însă, poate fi adăugat un spor de prudență manifestată mai cu seamă față

de unele „piese“ rare precum cele autografe eminesciene, de pildă. Este cazul scrisorii din 21 februarie 1882, adresată de Eminescu Veronicăi Micle (II, 5), asupra autenticității căreia s-au manifestat unele rezerve (v. *Cu privire la o scrisoare „inedită“ a lui Mihai Eminescu de Constantin C. Angelescu*, „Anuar de lingvistică și istorie literară“, XXII, 1971). În legătură cu un singur aspect am insista încă: menținerea exclusivă a interesului în granițele ultimelor două secole, când epoca veche și cea premodernă (acea scrisoare a lui Budai-Deleanu este totuși o apariție singulară) ridică, pentru literatura noastră îndeosebi, cele mai dificile poate, dar și foarte însemnate probleme legate de *manuscris*. Dincolo de meritele incontestabile ale revistei „Manuscriptum“ în acțiunea de valorificare a tezaurului scrisului românesc, rămâne acesta un deziderat.

Rodica Șuiu

Makedonski Folklor, Skopje, II, 1969, nr. 3-4

Concepută sub îngrijirea unui comitet de redacție al cărui suflet este dr. Blaje Ristovski, directorul Institutului de folclor din Skopje, editor, revista „Makedonski folklor“ nu are — cituși de puțin — tenta publicațiilor regionale. Dimpotrivă, chiar la al doilea an al apariției sale, ea s-a impus ca o tribună de la care pot susține opinii prețioase specialiști din mai multe țări, mai ales dacă este vorba de contribuții ce prezintă un interes general pentru evoluția folcloristicii ca știință, sau, particular, pentru elucidarea unor chestiuni de etnologie balcanică. Dealtfel, în „anunțul către colaboratori“, primul punct menționează: „Toți specialiștii în folclor, din toate țările lumii, care studiază probleme cu caracter teoretic general, chestiuni ale folclorului balcanic sau, în mod deosebit, ale celui macedonean, pot să fie colaboratori“.

Fără a face decît să dezvolte pe un plan mai larg inițiative bine marcate și în primul an de apariție, revista, care în aceste numere totalizează 560 pagini, se bucură de colaborarea a peste 40 de specialiști, dintre care aproape jumătate din alte țări, ca: Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România, Ungaria și Uniunea Sovietică. Procedul prin care s-a ajuns la această colaborare externă masivă este cel al organizării unor simpozioane de folclor balcanic, în același timp cu festivalurile balcanice de cîntece și dansuri populare. Materialele din volumul discutat sînt cele ale primului Simpozion de folclor balcanic, desfășurat la Ohrid, la 7 și 8 iulie 1969.

Așadar, este vorba de reușita de a fi unit eforturi, altfel disparate, ale unor cercetători preocupați să investigheze aceleași realități. Or, „Makedonski folklor“, prin aceasta, depășește faza de deziderat și afirmă hotărît și convingător forța colaborării; cu atît mai mult cu cît se realizează astfel — la măsura și puterea vremurilor noastre — continuitatea unor relații ale căror faze mai vechi se încearcă a fi mai deplin talmăcite. Ne aflăm deci în fața unui act salutar de semnificații majore, pe care nu putem decît să-l prețuim la dreapta și incontestabilă-i valoare. El izvorăște dintr-o matură înțelegere a istoriei, din care prezentul învață spre folosul său și al viitorului.

Materialele publicate în revistă arată că reciprocități seculare, iar — uneori — milenare, conchid spre continuitate (Alexandru Linin-Skopje: *Cimpoițele balcanice*, Ghizela Sulițeanu — București: *Cîntecele balcanice de joc și colindele românești*, dr. Jivomir Mladcnovici — Belgrad: *Izvoare asupra legăturilor poeziilor epice sîrbocroate și neogrecești* etc); dezvoltări asupra naturii eterne și universal umane apropiu oamenii de totdeauna (dr. Blaje Ristovski — Skopje: *Despre studiul poeziei populare a populației din Gora*, dr. Ivan Ivancian — Zagreb: *Problemele transpunerii scenice a folclorului ș.a.*), fac să ne regăsim pretutindeni, așa cum o arată și prospecțiunile în terenul afectivității (dr. Kiril Penusliski — Skopje: *Cîntece glumețe de horă*, dr. Radoslav Hrovatin — Lubliana: *Procesul creării cîntecului revoluționar Slovenia liberă* etc).

Dar, peste aceste contribuții de interes general, revista oferă — cel puțin folcloriștilor din zona istorico-culturală balcanică — prețioase date în vederea rezolvării unor

probleme legate de realitățile naționale, pregătește terenul unor cercetări comparatiste mai dezvoltate, lărgeste optica asupra faptelor observate.

Nu-i nimic dacă, în prezent, unele studii nu se ridică la un nivel deosebit de rezistent în fața specialiștilor exigenți. Formarea cercetătorilor este un proces de permanentă experiență, frământare și confruntare.

A aborda, însă, variatele domenii ale folclorului : literatura (dr. Irina Smrčkova — Praga : *Observații asupra delimitării noțiunilor tip și varianță în baladele populare române*, dr. Kolea Simitciov — Wrocław : *Voivodul Momcil în poezia epică macedoneană* etc), muzica (dr. Sotir Golaboski — Skopje : *Observații despre ornamentația melodică a muzicii macedonene*, Gheorghe Gheorghiev — Sofia : *Structura formală a melodiiilor refrenelor la cîntecele populare macedonene ș.a.*), coregrafia (dr. Srebriica Knezevici — Belgrad : *Bărbătescul și suavul în dansurile populare balcanice ș.a.*), credințele și superstițiile (Vera Klicikova — Skopje : *Obiceiurile de Rusalii din regiunea Gevgelia*, dr. Slobodan Zecevcici — Belgrad : *Dragonul în tradiția etnică a Serbiei de răsărit* etc), înseamnă a dovedi o concepție largă, corespunzătoare, despre fenomenul etnologic ; înseamnă a încerca să-l considerăm în complexitatea pe care o prezintă. În acest fel, specialiștilor li se menține conștiința necesității colaborării continue ; li se solicită confruntarea sectoarelor investigate și punerea de acord a concluziilor posibile.

Poate că, în timp, valoarea și volumul contribuțiilor teoretice din paginile revistei vor spori, pe măsură ce ea va reuși să atragă cei mai experimentați și reputați cercetători. În acest sens, se pare, cel de al doilea Simpozion de folclor balcanic, desfășurat tot la Ohrid, în iulie 1971, convinge cu prisosință, lucrările lui urmînd să constituie sumarul numerelor din revistă aflate sub tipar.

Se explică de ce capitolele din volumul discutat, dedicate unor informații și medalioane, note și recenzii, sînt mai restrînse. În același timp, ele se constituie (ca în numerele obișnuite), din materiale care au în vedere, în primul rînd, realitatea folclorică macedoneană. De această dată, însă, redacția a ținut să poată satisface publicarea materialelor rezultate din confruntarea științifică pentru care revista se dedică. Am menționa, totuși, dintre recenzii, buna primire de care se bucură lucrarea compatriotului nostru Ovidiu Bîrlea, *Metoda de cercetare a folclorului*, București, 1969, prin grija unei prietene statornice a românilor, Alexandra Popvasileva, lucrare căreia i se recunosc merite fundamentale.

Așadar, orientarea tot mai serios conturată în mișcarea științifică actuală spre o cercetare susținută a sud-estului european, revitalizată în ultimul deceniu la o propunere care aparține românilor, prinde serioase rădăcini și rodește impresionant în domeniul preocupărilor etnologice. Sînt toate semnele bune că este vorba de rezultate pozitive mereu perfectibile, printr-un climat de stimă și colaborare. Se înțelege cît de mare preț ar avea niște acțiuni la fel de bine organizate și susținute, care să stimuleze și să valorifice cercetarea domeniului etnografiei propriu-zise, atît de înrudit cu cel ce ne-a prilejuit toate aceste însemnări și — poate — cu nimic mai puțin darnic și interesant, spre a cunoaște mai deplin cultura populară din zona balcanică.

Vasile Adăscăliței

Die Neueren Sprachen, Frankfurt am Main, Heft 1, Januar 1972

Cel dintîi număr din anul 1972 al revistei vest-germane ne aduce trista veste a încetării din viață a romanistului de renume Hans Rheinfelder, din München, memoriei căruia îi aducem și noi un pios omagiu. Postume, însemnările sale despre profesorul Rudolf Baehr, cu ocazia celei de a cincizecea aniversări, deschid caietul de față. Dintre problemele de interes general ale sumarului, semnalăm articolul lui Arno Heller despre *Omul invizibil*, în care se discută un aspect esențial al romanului lui Ralph Ellison : „problematica rasială ca mijloc de analiză a existenței moderne“. Vom insista mai mult asupra cercetării pe care o întreprinde Klaus Engelhardt, sub titlul *Un izvor român al piesei lui Eugen Ionescu*

„*Ucișag fără simbric*”. Subiectul e cu atât mai interesant, cu cât este vorba de *O scrisoare pierdută*, în care K. Engelhardt află unele elemente împrumutate ulterior de Ionescu în piesa amintită. Autorul studiului pleacă de la comparația a trei lucrări: două ale lui Ionescu (*La Photo du Colonel* și *Le tueur sans gages*) și una a lui Caragiale (*O scrisoare pierdută*). Constatând că piesa lui Ionescu este, în esență, o dezvoltare a povestirii *Fotografia colonelului*, autorul găsește elemente caragialești tocmai în adaosurile pe care povestirea nu le conține, dar care apar în piesă. Trebuie precizat, de la început, că autorul însuși nu vorbește de înrudiri ca atare, ci mai mult de asemănări ale funcțiilor scenice, ceea ce introduce o notă de oarecare aproximație în rezultatele analizei. De pildă, dactilografa Dany ar fi o urmă din Zoe Trahanache, prin faptul că furnizează piesei resorturile necesare desfășurării acțiunii, așa cum se întâmplă în *O scrisoare pierdută*, unde conflictul pornește de la existența Zoei. Cea de a doua asemănare vizează rostul Cetățeanului turmentat, pe de o parte, și al Clopotarului beat, de alta, ca simboluri ale indiferenței și inacțiunii. Alte asemănări se referă la celebrul schimb de replici dintre Tipătescu și Pristanda, din actul prim al *Scrisorii*, și dintre Béranger și Arhitect, din *Ucișag*. Înrudirile ar merge mai departe, ele putând fi aflate în structura asemănătoare a întrunirii electorale și a discursului ținut de Mère Pipe. Semnificația tuturor elementelor caragialești din piesa lui Ionescu este îngroșată de acesta prin accentuarea notei de absurd sau, mai curând, prin potențarea unui comic pur, de aspect crud, despre care însuși autorul *Ucișagului* afirmă că ar fi existând latent în *O scrisoare pierdută*. Concluzia lui Klaus Engelhardt, de care, probabil, va trebui să se țină seama în viitoarele cercetări asupra teatrului lui Eugen Ionescu: „astfel, descoperirea probabilă a rătăcirii lui Zoe a devenit moartea subită a lui Dany, biletul de dragoste — o servietă conținând probele care îl demască pe asasin. Beția Cetățeanului este dezvoltată în boala și indiferența lui Eduard, cărora nu li se mai potrivește funcția comică a leitmotivului stereotip. Comicul funcționarului subaltern Pristanda devine solitudinea sfișietoare a sensibilului și naivului Béranger, în sfârșit, compania electorală, abia articulată de politicieni cretini, e reprezentată de apariția fantastică a lui Mère Pipe, crescătoare de giște, care folosește clișeele propagandei, interpretează pe dos sloganele și nu ezită să-și ucidă adversarii”.

Dan Mănuță